

Ціна 75 центів

НОВІ ДНІ

• NOWI DNI •

УНІВЕРСАЛЬНИЙ ІЛЮСТРОВАННИЙ МІСЯЧНИК

РІК XXIII

ГРУДЕНЬ — 1972 — DECEMBER

Ч. 275

НОВІ ДНІ

· NOWI DNI ·
УНІВЕРСАЛЬНИЙ ІЛЮСТРОВАННИЙ МІСЯЧНИК

Основник, видавець і редактор 1950 - 1969
П. К. Волиняк

Видає видавництво "Нові Дні"

В. В. Павлюк — адміністратор

РЕДАГУЄ КОЛЕГІЯ:

Д. В. Кислиця (головний редактор)

М. Г. Дальний, І. Д. Пишкало, Р. Рахманний,

П. І. Маляр

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ (на рік):

Канада і США — 6.50 доларів

Австралія — 4.50 австралійських доларів

Франція — 25 франків

Англія — 1.75 фунта

Всі інші країни Європи, Венесуела — 5.00 дол.

Решта країн Південної Америки — 4.00 дол.

НАШІ ЗАКОРДОННІ ПРЕДСТАВНИЦТВА:

В Англії:

A. Bondarenko, 78 Kensington Park Rd.
London W. 11, England.

В Австралії:

S. Krywolar, Box 1586 M, G.P.O. Adelaide,
S. 5001, Australia.

На Чикаго і околиці:

Mr. D. Sawertailo,
1745 Junior Terr., Des Plaines, Ill. 60016, USA

На Філадельфію і околиці:

Mr. S. Jewsevskyj,
4915 N. Marvine St., Philadelphia, Pa. 19141, USA

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ І АДМІНІСТРАЦІЇ:

N O W I D N I

28 Northcliffe Blvd.

TORONTO, ONT., CANADA
M6H 3H1

Second Class Mail Registration Number 1668

На першій сторінці: К. О. Трутовський. Ко-
лядки на Україні, 1864 р.

Редакція не відповідає за зміст платних оголошень.

Статті з поданими іменами авторів не конче відбивають позицію редакції.

У ЦЬОМУ ЧИСЛІ ЧИТАЙТЕ:

Яр Славутич, Міра Гармаш — Вірші	1
Петро Волиняк — Іспит	2
Людмила Скирда — Вірші	5
М. Ковшун — Діалектика з вітряками	6
Петро Голубенко — "Сквородинці"	11
А. Юриняк — Українське село в ранніх творах В. Винниченка	16
П. Ковалів — Друга збірка поезій	19
В. Чапленко — Назви козаків та споріднені з ними слова	20
Дарія Сіак — Найновіші видання	25
Олена Несіна — Де що про місяць та можливості життя в космосі	28
Читачі пишуть тощо	

НА РОЗБУДОВУ ЖУРНАЛУ ЖЕРТВУВАЛИ:

В. Гвоздецький, Солт Лейк Сіті, США	\$20.00
Є. Розгін, Дітройт, США	13.50
П. Решетник, Денвер, США	10.00
Г. Гувер, Сан Франциско, США	8.50
І. Костюк, Торонто, Канада	5.50
Є. Цюра, Дітройт, США	5.00
Ю. Гавалешка, Вінніпег, Канада	3.50
О. Федчишин, Дітройт, США	3.50
Я. Колос, Торонто, Канада	2.50
Н. Наркевич, Оттава, Канада	1.50
Й. Жаботинський, Іслінгтон, Канада	1.50
Н. Осадча-Яната, Бруклін, США	1.50
В. Косогор, Чикаго, США	1.00
Родина Е. Лімонченко замість квітів на свіжу могилу світлої пам'яті Луки Тимоховича БУДИЛО, пожертвували на "Н. Д."	5.00
Збірка на уходинах до нової хати в родини Ф. Бойко, Торонто, Канада	16.00

Нових передплатників приєднали:

В. Косогор, США	1
Н. Осадча-Яната, США	1
П. Чупринка, Бельгія	1
Віра Павлюк, Канада	1

Всім щиро дякуємо за допомогу.

Адміністрація і редакція "Н. Д."

СКОВОРОДА

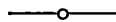
Господній світ не відає кордонів.
Йому незнана земности межа:
Добро і зло, байдужжя, правда, лжа
Кропили здавна істину з амвонів.

Куди ж тепер? Від великодніх дзвонів
У млу марнот? Щоб сумнівів іржа
Пекла, як вістря гострого ножа?
Чи поклик Біблії ректи з півтонів?

Додає тіло — дух дає життя!
Коли від величі повніє розум,
Не прийме й Бог бутного каяття.

І він гримить: — Хай темрявий чернозем
Печаттю ляже в море голубе:
Людино, первень світу, пізнавай себе!

22 липня 1972 р.

Міра ГАРМАШ

**
*

Над берегом у Назаре
Сидять жінки-вдовиці.
В них чорний одяг,
Чорне все: і очі
Й душі й лица.
З ранку до ночі
Тут сидять
Зажурені вдовиці,
Із чорних хвиль
Не зводять віч.
Що їм, нещасним, сниться?
Чи чорне вчора,
Чи, може, чорне нині?
Мабуть, посохли сльози в них,
Сльози чорні, вдовині.
Що їх тут вабить?
Стіни хвиль?
Чого сидять охоче?
... Не вірять розум,
Та вірять серце
В те, чого хоче.

18. VII. 1969

СИМПОЗИУМ

Симпозіум у мене на городі:
Зібрались вчені хеміки —
Перечислити годі.
Чи в тиші відбувають семінар.

"НОВІ ДНІ", грудень 1972

Чи сперечаються посеред шуму й чвар?
Ні це, ні те. — Усі мовчать.
Глупіші мудрих тут не вчать,
Своє лиш кождий робить діло,
(Без докторатів, та уміло!):
Із чорної, вогкої глици
Залізо тягнуть полуниці,
Фільтрують воду огірки,
Пігмент мішають буряки.
Товстий кавун — лежить як дядько
І рафінує цукор гладко.
Тут і синтети й аналізи.
Не треба книг, бібліотек,
Лябораторій, чи аптек!
Спеціалісти... Каротин —
(До того ж ще А-вітамін) —
Завдання моркви. В помідорів
Свої вимоги та клопоти:
"Чи з ґрунту тут стійкі кислоти?
Що? Алькалійний він? — Кислот додати!
Кислотний? — Нейтралізувати!"
Квасоля має теж своє змагання,
Піднесення, упадки і шукання,
Бо фосфор — життєва її робота —
Для нього вся її турбота.
Мій соняшник (лише один)
Вдивляється в це все,
Обпершися об тин.
У нього в голові олії досить,
Він, певно, зараз проголосить
Розвівши руки, що шорсткі й зелені:
"Що знають ваші всі учені?"

20. VII. 1969

Наших читачів і співробітників в усьому світі
сердечно вітаємо з великим

РІЗДВЯНИМ СВЯТОМ і НОВИМ РОКОМ!

Бажаємо всім вам весело провести свята і
почати новий рік з успіхами в роботі — на добро
ваше особисте і на користь нашого народу й
України.

Дирекція вид-ва "Нові дні",
редакція і адміністрація

ІСПИТ*)

Вийшов з юрти, підійшов до коня, що вже осідланий стояв на припоні, і аж посміхнувся від радості:

— Таки іду! Таки вирвуся відси!

Радів, що іде, бо вже задихався в цьому степу. Уже, як казав сам до себе, ці "довгі азійські рублі" йому боком вилазили. І справді, було чого тішитись, бо цього пів року, що прожив тут, у цьому чужому краю, серед чужого й невідомого досі степу, населеного незнаними людьми, таки добре втямки вдалися. Найгірше допікало незнання мови. Цілими місяцями не говорив ні з ким. Хіба що з перекладачем, а з ним уже остогидло говорити, бо вже все переговорили.

Так не диво, що радів ідучи. Але коли виїхав з поливних земель і перед очима простяглася хвиляста сіро-зеленого кольору богара, то безпричинний сум десь узявся, обгорнув душу, тиснув на неї і затьмив радість, що була полонила всю його істоту.

Це не був той сум, що вогнем пече душу за чимсь певним і близьким, що втрачено й не вернеться, а отой далекий і невиразний, про який у пісні співається:

Не жаль теї доріженьки,
Що пилом припала,
А жаль теї дівчиноньки,
Що марно пропала...

Це був сум за весною втраченою. Не мав сумніву, що степи, сонцем спалені, цей сум навіяли на його. Тільки кінець серпня був, спека понад сорок ступнів стояла, а вже осінь вкрила і смертну печать на сонцем спалену богару поклала. Петро підганяв коня, щоб швидше виїхати з богарних степів і попасти в смугу поливних земель, що широкою оазою оточували місто. Коли на обрії побачив перші струнки тополі, а серед них першого люцернового лану почув дзвінок перепілки, то зупинився і, скочивши з сідла, підвів коня до арика, розгнуздав і напоїв, а тоді дав йому скубнути трохи люцерни, а сам розминав зімлілі ноги, ходячи понад ариком.

Освіжившись трохи свіжою водою, Петро бадьоро скочив у сідло і з веселим уже настроєм їхав далі. Чим ближче до міста, тим більше ознак

життя зустрічалось на шляху. То смуглястий узбек назустріч двоколісною арбою їде (на коні верхи сидючи, а на оглоблі ноги спустивши) і виспіває своєї, безконечної, як степи оці, пісні; то ловці перепілок з сіткою зустрінуться, на трохи незвичного вершника оглядаючись; то зустрінеється якась жінка, що, вгледівши Петра, оглядається, чи нема когось поблизу з своїх, і впевнившись, що, крім сонця і його, ніхто не бачить її, відкидає паранду через плече і сміється солодко, по східньому, виблискуючи білими зубами і граючи вогкими і чорними, як сливи у вересні, очима.

Це розважило Петра. Він уже забув про все те, що ще якусь годину перед тим гнітило його. Наспівуючи собі, він навіть і не зогледівся, як перед ним вирости перші жовті дували старого Ташкенту. Проїхав ще торхи і завернув до чайхані. Розсідлав коня і доручив його годувати й напувати, а сам, умившись і сяк-так причепурившись, сів на трамвай і поїхав до університету.

Він ще не був там, бо документи подав поштою і одержав відповідь, що мусить тримати іспит з одної з місцевих, середньо-азійських мов. Це найбільше лякало його. Сходознавством цікавився давно і йому конче хотілося вступити до університету, а незнання мови могло перешкодити тому.

До університету потрапив без особливих труднощів, але там йому пояснили, що сходознавчий факультет є майже самостійна одиниця і міститься в окремому будинкові на Ленінградській булиці. Пішов туди, хоч більше трьох років провів у стінах вищої школи, бо вже закінчив інститут, а все таки, входячи в широкі університетські двері, хвилювався, як новак. Почував, що вперше вступав до вищої школи, бо вузько-спеціальний фаховий інститут, який він закінчив лише тому, що туди вдалося дістати відрадження від комнезаму, цілком не вдовольняв його. Він взагалі вважав, що технічні вузи не дають всебічного розвитку і на "технічну пошесть" своїх сучасників дивився зі зневажливою погордою. Вважав цю моду за втрату особистості і впадання в шаблон.

Зайшов до секретаря факультету й запитав, як стоїть справа з його прийомом.

— А-аа, то це ви той Петро Шаблюк! — зрадів секретар. — Мали ми з вами клопоту тут...

— А то чим же я наробив вам такого клопоту? — запитав здивовано Петро.

— Та знаєте, ми довго ламали голови: прийняти вас, чи ні?

— Які ж причини були для такого вагання?

— Бо ви вже маєте вищу освіту і ми не віримо, щоб ви вдруге вчилися. Власне кажучи, я й сам дивуюсь, чого ви, маючи такий добрий фах, на цей факультет ідете.

— Бо цікавлюсь сходознавством.

— Ага, тепер розумію! Екзотика вабить! Це притаманне для всіх, хто недавно в Азії, але то проходить з часом.

— Не екзотика, а сходознавство вабить мене, — трохи піднесеним голосом уже повторює Петро

*) З архіву недрукованих творів.

Секретар, помітивши Петрове невдоволення, переходить на офіційний тон розмови.

— Отже, товаришу Шаблюк, приймальна комісія зарахувала вас до складу студентів без іспитів, але зобов'язавши скласти іспит з одної з корінних мов.

Петро завагався. Лякав його той іспит, бо якраз мови тієї він і не знав.

— А чи не можна б то пізніше трохи скласти? — запитав несміло.

— Ні. Постанова комісії — остаточна і міняти її не будуть. Але ви складете той іспит, бо, мабуть же, щось знаєте, коли так сходознавством цікавитесь, іронізує далі секретар.

Петро вирішив не відповідати і запитав, коли може скласти іспит з казахської мови.

— Іспити з казахської мови закінчилися сьогодні перед обідом, але я можу скерувати вас до професора Темірханова на квартиру.

— Дуже прошу вас, — заявив Петро.

Секретар бере аркуш паперу і, почавши писати, запитує:

— Як вас писати: таки Шаблюк, чи Саблюк? Тут же все по-російськи! Це вам не Київ, а Ташкент.

— А як ваше прізвище, товаришу секретар?

— Шифман. А що? — питає, не розуміючи Петра.

— А чому не Шифманов, скажімо. Це ж не..

— Що-о-о? — аж піднімається секретар. — Ви хочете сказати, що тут не Бердичів, а..

— Не хвилюйтеся так і не гарячіться, — перебиває його Петро. — Чи я хотів так сказати, чи ні, а ви вже сказали. Дивіться, щоб не було погано з того всього.

Секретар спохватився, що погарячкувався трохи рано, і замовк. Мовчки дописав скерування і, подаючи Петрові, сказав:

— Я там написав не Петро, як ви пишете в анкеті, а Пётр. Думаю, що ви за те не припишете "націоналізму"?

Петро поступився їй собі, щоб хоч трохи згладити цей несподіваний і небезпечний конфлікт. Записав адресу професора, розпитав дорогу до його і швидко пішов з канцелярії.

Рвучко відкрив двері і майже стукнувся з якоюсь дівчиною, що мала намір відкрити двері.

— Ой, пробачте! — вражений несподіванкою озвався по-українському.

Помітив свою помилку і зникнів ще більше. Йому здавалося, що вона подумає, що він навмисне української мови вжив, щоб демонструвати перед нею свою оригінальність. Гарячково почав перепрошувати по-російському. Дівчина й собі зникла. Не так від несподіванки, як з Петрової розгубленості. Аж зашарілась. Тільки очі її, великі і злякані трохи, як два степові озерця далекі, синіли ніжно, а все обличчя — горіло, як мак.

— Та то нічого, Боже мій! — хвилювалася дівчина. — Пустить мене...

Петро аж тепер помітив, що й досі стояв на дверях, загороживши їй шлях до канцелярії. Поступився, і вона пішла. Тільки поглядом здиво-

Іван ДРАЧ

КАЛИНА

Спиваю сік густий

з терпких морозних грон,

Спиваю сік жарких жовтневих розкошей,

Спиваю шурхотливий падолист,

Спиваю золоту оскому осени,

Сметану вогняну спиваю й захлинаюсь —

Спиваю гіркоту коханих вуст,

Спиваю материнський вічний трунок.

Хрумтить мій смуток.

Цуркотить мій смак.

Спішу до неї через гони літ.

Моя рука,

гаряча і тремка,

Торка

Її холодні полум'яні перса,

Та б'є мене десницею по серцю,

І сизий стан гордливо одхиляє

Аристократка з репанам корінням,

Бож ноги мої в модних черевиках

Свій босий слід не можуть віднайти.

ваним кинула на його. Навіть не оглянулась.

Тільки косою, довгою й товстою, махнула, двері закриваючи.

А він стояв і люто дивився їй услід. Ніби вона чимсь завинила перед ним. Було бридке почуття приниженості й сорому. Лаяв Шифмана, звалюючи всю вину на його:

— Це він, паскуда, — думав, майже шепотів Петро, — рознервував мене так, що я повівся перед дівчиною так, наче я не хлопець, а якась мамалига несолона.

Навіть забув, що йому до Темірханова йти треба. А тим часом двері з канцелярії відчинилися і вийшла знову вона, але вже лагідна й спокійна. Глянула на його й посміхнулася: щиро, по-товариському. Хотів підійти до неї, але дівчина несподівано швидко пішла до вихідних дверей. Зупинився на півкроці в нерішучості, а вона зникла, знову й не оглянувшись навіть. Зникла, але йому здалося, що він ще й досі бачить її повні соковиті ноги, високий стан і пишну русу косу, що звисала аж до пояса.

— Чудова, — подумав, аж головою кивнув. — І де вона така тут, аж на краю світа, вироста?

Тішив себе думкою, що ще зустрінеться з нею, бо це безперечно або студентка старших курсів, або вступає, як і він. З цією думкою вийшов на вулицю і пішов шукати квартиру професора Темірханова.

Був пізній час. Сонце вже звернуло з полудня і котилося на захід у бік старого міста. Хоч з розпечених за день вулиць пашіло спекою, але з ариків, що жебоніли під густими кара-агачами вздовж усіх вулиць, уже дихало прохолодою. Місто прокидалося від південного сну і вже грало й дзвеніло оживаюче життя по його вулицях. Але Петро якось не помічав того всього. Бог зна чого, але раптом згадалася рідна Біла Церква. Здава-

лося, що він іде на Заріччя і любить, як Рось грайливо перекочується через греблю і, збиваючи білу піну, спадає вниз, щоб нестримно гнатися далі й далі. Його думки, як ті хвилі прозорі, гналися одна за одною легко й безжурно. Бігли і зникали в даліні, бо не мали сили нагнати одна одну. Не помітив навіть, як над тими хвилями виросла вона, ота невідома, соковита дівчина з грайливими синіми очима, з товстою косою й м'якими лініями її, може аж занадто жіночих, ніг.

Так ішов і марив ідучи. Але скоро спохватився, піймав себе на цих мріях, посміхнувся сам до себе, подумавши:

— Як русалка степова полонила і мріяти заставила...

Це протверезило його. Петро відірвався від мрій і спустився на забруковану землю великого міста, що вже прокидалася від полудневого спокою. Петро з цікавістю спостерігав, як на вулиці виходили заспані власники чайхан, крамниць та будинків, відрами черпали воду з ариків і поливали вулиці. Вода аж шипіла, падаючи на розпечене каміння. Було важко дихати теплими випарами, і здавалося, що не тільки люди, а й дерева навіть нетерпляче чекали, коли то десь в імлі старого міста зникне оце немилосердне сонце, щоб нарешті можна було спочити і дихнути нічною свіжістю.

Дійшовши до Беш Агачу, зупинився на межі старого міста й зідхнув трохи вільніше: з тисячолітнього каналу, що як могутня ріка котив свої біляві води, вийнуло такою приємною прохолодою, що аж на душі легше стало. Аж тепер відчув перевтому. Стільки вражень, стільки пригод за день, а крім того ще й декілька годин ізди берхи, але нервово напруження не дало змоги відчувати втому. Тепер хотілося махнути на все рукою, піти до першої чайхани, сісти на килимах, що встеляли дощатий поміст над рікою, і їсти пахучий шашлик, запиваючи кок-часм.

Але це вагання — на мить одну. Гнав цю думку геть, бо будинок, де мешкав професор Темірханов, мав бути зараз за рікою і Петрові дуже хотілося знати, чи його заходи і бажання здійсняться, чи ні? Все залежало від професорового настрою, бо казахської мови він таки не знав і витримати іспиту не міг. Як зарахує умовно, то добре, а як ні, то все пропало. Тоді доведеться повертатись у дикі степи і знову розмовляти цілими місяцями лише з перекладачем. Ця думка жажнула його, і він рвучко рушив з місця й за декілька хвилин уже стояв коло хвіртки у величезному дувалі, який огорожував великий двір. Ще раз звірив число будинку і постукав. Хтось довго вовтузився, і врешті хвіртка відкрилась. Петро побачив маленьку кучерявеньку дівчинку, яка злякано глянула на його і раптом щосили побігла в глибину двору, вигукуючи:

— Айбала! Айбала! Урус кельди!

За хвилину вийшла доросла струнка дівчина, в червоній сукні європейського крою. Пишне, чорне волосся її було перев'язане стрічкою, що, як білосніжний метелик на грудку чорноземлі, вчепилася за її голову. Як би не широкі вилиці

і косі очі, що чорносливами виблискували під широким відкритим чолом, то її можна було прийняти за європейку, а не за казашку.

Дівчина заспокійливо озвалася до дитини, а тоді підійшла до Петра, що, знаючи східні звичаї, все ще стояв коло хвіртки, не рішаючись переступити поріг двору без дозволу.

— Ви, очевидно, студент сходовознавчого факультету? — запитала спокійно чистою російською мовою і без жодних ознак східнього акценту. — Мабуть, до мого батька?

— Хочу бачити професора Темірханова. Якщо ви його донька, то мені буде приємно познайомитись, — сказав Петро і назвав себе.

Подаючи руку, посміхнувся і сказав:

— Я не студент, але маю намір ним бути...

Дівчина мусила теж назвати своє ім'я.

— Айбала, — сказала вона, подаючи руку.

І це ім'я було названо так мило й просто, що Петро мимоволі ще раз глянув на неї. Приємно здивувався, побачивши таку інтелігентну казашку. Навіть не уявляв собі, що щось подібне можливе, бо досі зустрічався лише з кочовиками, що ще рік тому вперше взялися за землеробство.

Ішли до хати. Поки проходили через величезний двір, то Айбала розповідала йому, що в цьому дворі мешкають ще й узбеки.

— А ви ж знаєте, що в узбеків жінки закриті, тому заходить чужому чоловікові до двору без попередження є не лише порушення доброго тону, а й справжня розпушта.

Сказала це і посміхнулася:

— Але я так говорю, ніби ви сьогодні з Європи приїхали і нічого не знаєте!

І питально в очі йому заглянула.

— Ви мало й помилилися, — відповів Петро. — Я таки дуже свіжий "азіят".

— Я так і думала. Це видно відразу з... і зупинилась, трохи червоніючи. — Я не знаю, з чого

ЧИТАЧІ З ТОРОНТО Й ОКОЛИЦІ!

Запрошуємо Вас з родиною й знайомими на вечір для вшанування видавничої, публіцистичної і педагогічної праці бл. п. Петра Кузьмовича ВОЛИНЯКА в третю річницю його смерті.

У програмі:

- а) Доповідь, ілюстрована діапозитивами з його життя в Україні і на еміграції — М. Гава.
- б) Читання уривків з друкованих і недрукованих творів.
- в) Виставка книжок, журналів та інших видань, друкованих у в-ві "Нові дні", починаючи з 1946 року.

Вечір відбудеться в п'ятницю 29 грудня ц.р. в приміщенні Української Православної Катедральної Гормади, 404 Батерст ст., Торонто.

Початок о год. 8.00 веч. Вступ за добровільними датками.

Прибутток призначений на фонд видання авторської спадщини П. К. Волиняка.

Місцевий Комітет

саме це видно, що ви чужинець тут, але ми пізнаємо завжди новоприбулих до Азії, — додала і поглядом стрілила на його.

Такий собі звичайний дівочий погляд, але він ніби опік Петра. Він аж очі спустив додолу, бо в погляді тому були ніжність і жага, байдужість і цікавість. Цілий схід зі своєю незрозумітістю і загадковістю був у йому. Ціла східня, інтригуюча й вабляча, душа була в тому погляді. Петрові здавалося, що Айбала була тілесним виявом цієї душі.

Піднялися на другий поверх і опинилися на великій веранді, встеленій килимами. На веранді був лише один стіл і декілька лозових стільців, які були теж накриті килимами. На одному з них з газетою в руках сидів літній уже чоловік в окулярах з чорною роговою оправою.

Айбала підвела Петра до його і промовила:

— Татку. — прошу знайомитись: це — тоزاریш Шаблюк. Він має якусь справу до тебе.

Професор зняв окуляри, тоді встав, привітався і запросив сідати. Айбала мовчки поклонилася Петрові, посміхнулася ледь-ледь помітно і по східньому, поважно й безшумно, зникла в сусідній кімнаті.

Петро сів. Було так затишно на цій веранді. Затишно й тихо. Лиш дзвінок трамвайний пролунав десь далеко на вулиці, а з сусідньої мечеті м'яким тенором озвався мулла:

— Алла-ааа-а-а, ій-є-є-є!...

То в золотавій куряві, що стояла за старим містом, гаряче сонце втопилося. А з далеких гір, що на сході, на місто насувалася густа, азійська ніч.

П. К. Волиняк. Із студентських років.

Людмила СКИРДА

ПОЕЗІЯ

У мене є дарована зоря, —
вона зі мною скрізь, у всіх дорогах,
коли сама, коли німа тривога
гортає аркуші календаря,

Шукаючи числа магічну суть,
коли душа подібна до дороги,
коли сама, коли німа тривога, —
лише вона засвітить темну путь.

І задзвенить рядок, і зазвучить
мелодія між берегів канону,
на дужих крилах ритму і закону
розіркне уярмлену блакить.

І відстань від землі і до зорі
та ж сама, що й від суєти до тиші,
або від мене і до того вірша,
який прошепотять уста мої.

ЛІС

Між тих дерев, і квітів, і кущів,
що оточили нас, неначе паства,
я думала: між нами і прекрасним
якось межа врокована лежить.

Стебло зелене, в повіні речей
ти чистоти і вічності основа.
Чому мені не зрозуміла мова,
якою привітаєш ранок цей?

Бувають обеззброєні слова
немов на гарні існування й смерті.
Тоді нам промовляють знаки стерті:
рух, шерхіт, гомін, серед них трава,

І джерело, і звук, і прохолода
дубових крон над паленінням скронь,
і шепіт листя: "Годі, прохолонь".
Тоді до нас звертається природа...

Чорний Камінь
"Вітчизна", 1972 р.

ДІЯЛЕКТИКА З ВІТРЯКАМИ

Фрагмент

Віктор Ларіонович Трусь поспішав на профспілкові збори. Дивна тиша зустріла його на порозі школи.

— Що? Спізнився?

Страшним жаром стрясло його істоту від цього питання. За п'ятнадцять хвилин спізнення — звільнення з роботи. За півгодини — суд. Жах. Як приречений на страту, Трусь навшпиньки попростував коридором, та тремтячі ноги зраджували й часом дзвінко вистукували корками об підлогу, відлунюючись аж у другому кінці школи. Біля вчительської спинився. Не здишеться. Приклав ухо до дверей — тихо, ні згуку. Трусь легенько постукав і відчинив двері. У вчительській ні душі. Холодним потом обдало йому чоло. Що б то значило? Чи не вчора ще, бува, відбулися збори? Та ж тоді він пропав. Назавжди, навіки. Як дезертир.

Трусь, хвилюючись, вихопив з бокової кишені записничка. Нервово порпається в ньому, листає.

— О, нарешті, календарець! — з почуттям якоїсь тривоги вигукнув сам до себе Трусь і почав шукати помітки про збори. Перечитує день за днем. — Понеділок: виробнича нарада. Вікторок: проробка четвертого розділу з історії ВКПб...

Десята година ранку. Сьогодні. Слава Богу!

Та його тривожила думка, чому й досі ніхто не приходив на збори. Кинув поглядом на стінний годинник: за чверть дев'ятого. Що? Поранився? Мерщій вихопив давнього великого годинника на ланцюжку. За п'ять десятого.

— Ху-у! — важко впав на стілець Віктор Ларіонович Трусь. — Здуріти можна. Більше години тепер чекай.

Витяг з кишені хустинку й почав витирати чоло, обличчя, очі, залиті потом. Дивне стало життя. Коли він був ще молодим, то завжди, не поспішаючи, в чорному мундирі з золотими гудзиками, спокійно приходив на лекції в гімназію. З приємністю приймав увічливі привітання гімназистів. Ніколи не спізнивався і почував себе щасливим. А тепер, з білою головою, як сніг, завжди біжиш, спішиш, як той дурний Оверко. Наче за тобою женеться чума, або ти сам наздоганяєш свою погибель. Ні сну спокійного вночі, ні рівноваги вдень.

Трусь забігав поглядом по вчительській, шукав очима, на чому б він міг убити свій вільний час. Більшом сліпого на нього зиркнула металева куля з зеленого сукна більярда. Останнім часом якоюсь пошестю поширилась мода на більярд. У кожній майже школі, по установах, редакціях появилися невеликі більярдні столи з металевими кулями. І вчителі та службовці убивали свій скупий вільний час біля зеленого сукна, стукаючи киями. Трусь не належав до особливих болільни-

ків більярда. Він, як математик-фізик, більше кохався в тонкощах радіо. Він накупив потрібних частин. Шпулі, яких не міг дістати в крамницях, намотав сам тонюсіньким дротиком, точно записуючи потрібну кількість обертів. Зрихтував радіоприймач, зареєстрував у радіоцентрі і, зачинивши щільно вікна й двері, украдьки ловив закордонну передачу. То ж і тепер його погляд одразу спинився на радіоприймачі, що стояв самотньо на столику в кутку. Під час перерви цей радіоприймач ніколи не змовкав, розважаючи вчителів небувалими досягненнями соцзмагання та похвальними піснями на адресу мудрого вождя.

Трусь, прочинивши двері, визирнув у коридор, у вікно, і, швидко підійшов до столика в кутку, увімкнув радіо. Сів, схилившись головою до приймача. Крутить гудзика, ловить закордонну передачу.

— О-о! Є-є! Софія! Так, так! Болгарія. Щось, здається, церковне. О-о, та це ж передача духовного концерту. — Озирється, стишує голосника. Чути церковну мелодію. Трусь зі щирою молитовністю вторить: Господи, услыши молитву мою...

Раптом відчиняються двері й до лекторської заходить Роман Павлович Хмелик, учитель географії. Трусь, наче вжалений, крутнув гудзиком і релігійна мелодія перехопилась на бадьорий марш.

Кто прівик за пабеду бароцца...

— Музикою насолоджуєтесь, товаришу Трусь? — іронічно підморгнувши, привітався Хмелик.

— Пречудесна музика, товаришу Хмелик. Бадьорить, підносить. Молодієш з нею.

— Або розчулюєшся до сліз. — захіхікав Хмелик у вічі колезі.

— Ви непоправний жартун, Романе Павловичу. — закліпав повіками Трусь. — Мерщій колегу на штіль. То я вчора перепалився на Дніпрі й мої очі трохи тее...

— Розумію, розумію, — посміхався Хмелик. — Що ж, бралися лящі?

— Та всякого дріб'язку десятків два впіймав.

— О-о! Такими вловами й капітана Грандта можна пошастувати.

— А, звісно! Та коли б до такої рибки ще чарочку доброго коньячку. Пам'ятаєте, як то було за гімназіяльних часів?

— Е-е, що згадали. Забудьте, — важко зідхнув Хмелик. Ху-у! Я аж упрів, поспішаючи сюди. Біжу, хвилююсь, щоб не спізнитись. І тільки на поріг — чую десь здалека долітає церковний спів. Я остовпів. Стерпли ноги. Що це? Звідки? Думаю. Навколо ж ні одної церкви. Мара якась. Сон. Висунувся головою у відчинене вікно коридору. Змовкло. Обернувся в коридор — зно-

ву співа. Якась незрима сила тягла мене на той спів. Наче покутник той по гарячому приску дбаю на божественний голос. Відчиняю двері і... потрапляю на життєдайні хвилі капітана Грандта. Мара якась. Дух злий. Спокуса. Ху-у! — витирає Хмелик мокрого лоба.

— Дуже дивна okazія трапилася з вами. Звідки б почувитися тому церковному співові, опіюму народу? Адже в нашу геніяльну епоху навіть діти родяться атеїстами.

— Так, так. Правда ваша, Вікторе Ларіоновичу. Свідомість матеріалізму переходить у народжуване покоління ще з пелюшок. То ще в гімназії, бувало, кожного з нас душа очищалася на хвилях божественного співу. Зійдуться поволи важкими різьбленими розтворами царські врата, шаркне чорна запона за ними, дихне янгольською тишею з високости, і поллється невмирущими звуками Бортнянського: "Сей день сотвори Господь". А-а! Незабутнє.

— А пригадуєте, Романе Павловичу, — замріяно підхопив Хмелика Трусь, — всенічну Страстів Господніх? Коли мірядами ясних вогнів зносяться до неба душі вірних і ніби з високости самої Голготи Божі янголи заспівають на два хори: Роз-бій-ни-ка! З цими божественними звуками зливається вся твоя істота і, здається, за цим покликом пішов би сам на найстрашніші муки.

— Боже! Куди це все поділося? — важко зідхнув Хмелик.

— Немає, утекло, не вернеться, — у тон Хмеликові сумно продовжував Трусь. — Не заспіваеш чистим голосом: — Скажи мені, Господи, кончину мою". Не заплачеш сльозами полегші.

Хмелик підійшов до радіоприймача і почав крутити гудзика, міняючи станції передач. Почувся церковний спів. Хмелик зрадів.

— О-о! Чуєте, Вікторе Ларіоновичу? Та це ж той спів, що влетів був до мого вуха. Послухайте, що за мелодія, що за музика.

— Бога бійтеся, Романе Павловичу! — перелякано замахав руками Трусь. — Підстережуть нас, то завтра не бачити нам ні школи, ні дітей...

— Не бійтеся, я потихеньку.

— Ні, ні! Слухайте самі... Я не можу... Я втечу...

— Та Бог з вами, Вікторе Ларіоновичу, — хапає Хмелик Трусю за руку. — Ви назирайте одним оком у вікно, а я буду пильнувати радіо. І все буде гаразд. — прочинив двері й визирнув у коридор. — Ніде ні душечки.

— Тепер і стіни з вухами, — тремтів переляканий Трусь, хоч самому дуже кортіло послухати далекого церковного співу.

Сіли. Хмелик біля радіоприймача, Трусь ближче до вікна. Наструнчив ухо до співу, погляд втупив за вікно. Хмелик, проймаючись молитовним настроєм, тихо проказує під мелодію співу.

— "Боже! Погани увійшли в насліддя твоє. осквернили святий храм твій, обернули Єрусалим у руїну...

— "Трупом слуг твоїх, — розчулено підхопив Трусь, — птаство небесне годували... тіло праведних твоїх звірам земним кидали..."

Хмелик, зворушений до сліз, ледве вимовляв...

— "Як воду, кров їх кругом Єрусалиму розливали... і не було кому ховати їх..."

— Не можу, — витираючи хусткою очі, видушив із себе Трусь. — Наче святе письмо пророчить про наші страшні дні. Мене задушат сльози.

— Ніби прорвалися береги полону й душа наша вихопилася із льоху на світ.

— Романе Павловичу! Що це з нами діється?

— Не знаю, — розгубленим голосом озвався Хмелик. — Двадцять літ я не відчував чогось подібного. Наче з хащів тернових вихопилася душа, розтерзана, змучена, на ясний світ сонця, на волю.

— Годі!... Спиніть!... Секретар!... — раптом скрикнув Трусь і, як ошарений, забігав од вікна до Хмелика.

— Тихо. Не хвилюйтесь, — вилучивши радіо, заспокоював Хмелик колегу.

— Глядіть же, Романе Павловичу, — молив тремтячим голосом Трусь. — Все, що ми чули...

— Так, так!... Розумію... Не бійтеся!... — запевняв Хмелик. — Окрім Бога й мене з вами, ніхто ані-ні...

Вони мерщій вхопилися за кий й почали стукати в металеві кулі більярда. До учительської заходить секретар місцевому Гривню з оберемком газет і журналів. Привітався.

— А-а, ударники вже тут! Доброго здоров'яка, товариші! Читайте свіжі новини.

Гривня почав розкладати на столі принесену пресу. Трусь і Хмелик взяли по місцевій газеті й посідали в різних кінцях кімнати.

— Читали, Вікторе Ларіоновичу? — по хвилі мовчанки запитав Хмелик.

— Що саме?

— А от послухайте. — І Хмелик, карбуючи кожне слово, почав читати з газети. — "Батьки-стахановці забажали й ухвалили, щоб їхні діти у п'ятдесятій школі навчалися мовою Леніна.

— Хм!... Цебто як?

— А так. Усе навчання в школі переводять на російську мову.

— Охо-хо-хо-хо! — важко, упалим голосом зідхнув Трусь.

— Чого ви так зідхаєте? — пронизавши гострим поглядом Трусю, здивувався Гривня. — Радіти цьому нада.

— Та я так, — виправдувався Трусь. — Між іншим... Щось нестерпно парко сьогодні... А взагалі я, звичайно, дуже, дуже радий.

Гривня, поблажливо зиркнувши на Хмелика й Трусю, випростався на стільці, прибрав позу мудрого вченого-філософа і почав викладати свої погляди на українство в шкільній системі.

— Я, товариші, українець, але на вещи дивлюся практично. Де конкретно сьогодні українська мова потрібна? Де, питаю? Скажіть... Українську мову ви тільки й почувете серед колхозників, поетів, у театрі. На всіх інших фронтах — мова

всесоюзна, мова Леніна. Зайдіть у райпартком облвиконком, у наросвіту, харчотрест, у лікарні, на заводи, в крамниці... Загляньте на залізницю, у військо, в інститути... Послухайте радіо й ви переконаєтесь — усюди мова Леніна. Коли-неколи там прохопиться якийсь ударник з колхозу, або заспіває артист: "Ой, щось дуже загулявся"... Хі-хі-хі! — самозадоволено засміявшись, обірвав Гривня.

Хмелик і Трусь зиркнув один на одного й закліпали очима. Ніби перед ними людина плюнула собі в душу. Їх стрясло почуттям страшної огиди. Вони не знали, що на це сказати.

Гривня, упиваючись безапеляційністю своєї мудрости, задоволено закінчив:

— Мода на українство минає. Чи не так, тозариші?... — подавшись тулубом на стіл, запитав Гривня. Примружив очі й довго дивився допитливим поглядом то на Трусю, то на Хмелика, чекаючи прямої відповіді. Хмелик і Трусь засовалися на стільцях, не знаючи, де подіти свої очі. У душі вони обурювалися, протестували, кричали, але добре розуміли, що то значить заперечувати мову Леніна, мовчали. Їм робилося то холодно, то гаряче, й крутилися на стільцях, як на шпильках. Щоб позбутися цього уїдливого погляду, Трусь якось несміло процідив.

— Та воно... звісно, так...

— Ну, вот... Епоха Скрипника скінчилась, — відкладаючи якісь газети, мудрував далі Гривня. — Хочеш мати пристойне місце в житті, завертай до общесоюзної. Я сам переведу своїх дітей до п'ятдесятої школи.

— Українізувалися кільканадцять років після царських гімназій, тепер будемо розукраїнізуватися, — чи то з жалем, чи то з якимсь видушеним ствердженням докинув і собі Хмелик.

— Це значно легше зробити, — запевняв, посміхнувшись, Гривня.

— Все це, знаєте, товариші, тактика, — наче спросоння бовкнув Трусь.

— Як ви ска-за-ли? — викарбував останнє слово Гривня.

— Вибачте, — наче вжалений схопився з стільця Трусь. — Я хотів сказати: діалектика.

— О-о! Правильно. Діалектика. З цього слова відчувається учитель-марксист.

— Я дуже цікавлюся діалектичним матеріалізмом, — заохочений атестацією Гривні, поспішав Трусь затушкувати свою необережність. — Філософія Маркса-Енгельса-Леніна-Сталіна відкрила передо мною світ. Раніше я ніяк не міг собі уявити, що то значить єдність протилежностей, ч народженні започатковується смерть, а в смерті українзації зароджується перспектива до пристойного місця в житті. Чудесно, прекрасно.

— Ви абсолютно хибно тлумачите, — гостро заперечив Гривня. — Це вульгаризація діалектики наукового соціалізму. Так трактують буржуазні націоналісти. Справа українзації переходить лише в іншу якість. На всесоюзну плятформу. Та про це ми з вами ще подискутуємо.

Гривня, взявши деякі газети й журнали, ви-

йшов з учительської. Стривожений Трусь підбіг до Хмелика і, озирваючись, пошепки питає.

— Романе Павловичу!... Як це треба розуміти: "Ми ще з вами подискутуємо?"

— Дуже просто, — докірливо посміхнувся Хмелик. — Якоїсь ночі під'їде до вашого будинку "Чорний ворон", і вас покличуть на дискусію...

Та тут надійшов Волощук, учитель природознавства, високий, худий, з буйною білою, як молоко, чуприною. Привітався.

— На добридень, шановні колеги!

Трусь і Хмелик тихо мугикнули на Волощукове привітання, не відриваючись від читання. Вони обидва шанували Волощука за не абияку його ерудицію, але в гурті, особливо при начальстві, побоювалися Волощуківної небезпечної звички говорити "наздогад буряків". Тому Хмелик і Трусь і стримувалися заходити в дальшу розмову з Волощуком. Особливо тепер, перед непевними надзвичайними зборами.

Волощук мовчки зиркнув на Хмелика, на Трусю. Іронічно посміхнувся. Пройшовся з кутка в куток. Заговорив ніби сам до себе.

— Гм! Що то за сила в газетах! Читає собі людина — і в солодкім забутті і глухне й німіє. Ху-у! Алеж і спека сьогодні. Варко. Відкрити б вікно, а то подушимось. — Відкриває вікно й сідає в другому кінці вчительської. — О-хо-хо! Спокутуй, грішнику, свої провини у мовчанні. Блаженні ті, що не ходять на раду безбожників.

До вчительської заходили вчителі. Дві техробітниці — прибиральниці — несміло переступили поріг, попід стіною пробралися в куток і сіли біля радіоприймача. У товаристві двох молодих учителюк, Кривицької і Лопушної, увійшов Гривня.

— Це викликає силу спогадів золотої молодости, — з вимушеною запобігливістю заговрала Кривицька до Гривні.

— Вся наша молодь любила там збиратись на дозвіллі, — докинула й собі Лопушна.

— Ніхто, мабуть, з нас не минав тих гуль. Я теж починав парубкувати біля вітряків, — з якоюсь нехиттю, щоб відчепкитись, кинув жартом Гривня й пішов поратися з паперами до свого стола.

Кривицька й Лопушна підбігла до Волощука й сіли обабіч його.

— Читали, Василю Петорвичу? Для етнографії і любителів природи це просто сенсація!

Кривицька говорила голосно, з захопленням, щоб усі чули. Трусь і Хмелик зацікавлено дивляться поверх газет на групу, що скупчилася біля Волощука. Гривня, перебираючи папери, щоразу зиркав у їх бік.

— В чому саме сенсація? — не розуміючи, здивовано спитав Волощук.

— А ось послушайте, про що повідомляє "Комуніст", — розгортаючи газету, ближче підсунулася Кривицька до Волощука. — "У селі Руїнцях колгоспники збудували вітряк. У присутності обласних представників партії й уряду відбулось урочисте відкриття. Під бурхливі оплески, овації

колгоспники надіслали привітальну телеграму любимому вождеві...

— Ха-ха! — не стримавшись, зареготав Волощук. — За півтора десятка років тисячі вітряків порубали на дрова, а з приводу одного вітряка галас на весь світ. І маємо... Сен-са-ція! Диво!

Трусь перелякано схилився до Хмелика. Прикриваючись газетою, шепоче.

— І що собі думає Василь Петрович? Таж він усіх нас потопить.

— Я не можу собі уявити українського села без вітряка, — не знаючи як злагодити сміливу Волощуківу іронію, вихопилася вчителька Лопушна.

— То-ва-ри-ші! — заскрипів чи то зашипів Гривня, ніби перелякавшись, що в його присутності хтось осмілюється на такий зухвалий насміх. — Чи потрібно так захоплюватись цим? Все це має цілком практичне значення. Інакше вітряки б стали великою перешкодою, гальмом у дальшій ліквідації різниці між містом і селом. Стали б небезпечним зародком відродження капіталістичних елементів на селі.

Гривня задоволено дивився на присутніх, перевіряючи, яке враження справили його мудрі вислови на них. На це Волощук якось дивно смикнув угору бровами та й стояв з застиглою іронією на устах. Це, мабуть, не сподобалося Гривні. Він мерщій схилився до паперів і почав ніби чогось шукати в них.

Увійшла вчителька Шавлій. На якусь мить стала біля порога, розглядаючись, ніби вона потрапила до чужого приміщення, до чужих людей. Бліда, змучена, з важкими повіками, з-під яких вона не хотіла вже дивитися на світ. Непевним кроком вона підійшла до стільця й сіла між Кривицькою й Волощуком. Кривицька й Лопушна зирнулися, разом схопилися з місця й перебігли до Хмелика й Труся.

— Ми хочемо сісти коло вас. Ближче до вікна.

— Просимо. Місця вистачить, — відповів Хмелик Кривицькій.

— Утікають від сусідства зі мною, як від чуми. — тихо звернулася Шавлій до Волощука.

— Не беріть близько до серця, Ольго Михайлівно, — заспокоював Волощук. — Ніхто з нас від свого непевного "завтра" не втече.

До вчительської заходили ще вчителі, директор школи, нарешті голова місцевому спілки Робос — вчителька історії партії і конституції, комуністка, Катерина Іванівна Шакалова. Усі заніміли, наче до приміщення занесли мерця. Вона чемно перепросилася, що мусила потурбувати всіх. Але ж священний обов'язок перед "родіною" вимагає... Йй важко говорити про це, але мусить... Радянське вчительство є провідною силою в справі виховання соціалістичної молоді. Партія й уряд довіряють йому цю найвідповідальнішу й велику справу. Це довір'я вони мусять виправдати з честю.

— Але, на превеликий жаль, — приперчувала отрутним жалем Шакалова, — між нами ще стрічаються "чужді" елементи, що мають прихо-

ваний зв'язок із ворогами народу. Що повинен зробити брат, сестра, мати або жінка, коли хто-небудь з рідних або близьких виявився ворогом народу? Що?...

Шакалова зробила довгу павзу. Усі мовчки блудили очима: зрозуміли, що Шакалова своїм страшним, уїдлигим *що?* прицвяхувала вчительку Шавлій до ганебного стовпа, і боялися навіть украдьки зиркнути в її бік.

— Засудити!... Порвати родинні зв'язки!... Відмовитися від ворога народу!... Таким прихованим ворогом виявився вчитель Гнат Шавлій. Його "із'ялі" з наших рядів!... Але в нашому колективі працює його дружина... Ольга Михайлівна Шавлій!... Чи можемо ми доручити виховання дітей спільникові ворога наорду?... Канешно, нет... Про це ви всі добре знаєте... Следовательно, громадянка Шавлій може злишитися в наших рядах при умові, що вона прямо, ясно, рішуче, твердо висловить своє ставлення до мужа — як до ворога народу...

Ольгу Шавлій зморозило до кісток. Вона поволі підвелася з місця, подивилася на колег, тихо проказала.

— Я нічого про це не знаю. Про які зв'язки? За ким? До нас ніколи, окрім Василя Петровича та деяких інших колег, ніхто не приходив.

— І навіщо вплутувати сюди колег? — перелякано прошепотів на вухо Хмеликові Трусь.

— Мовчіть собі, — зацитькав Хмелик.

— У нас професійні збори, а не суд, — продовжувала Шакалова. — Ніяких допитів і зізнань ми не вимагаємо. Це не належить до наших компетенцій. Ворог наорду може мати зв'язки з однодумцями й поза своїм домом.

— Я протестую!... — вирвалося в учительки Шавлій. — Мій чоловік ворогом народу ніколи не був!...

— Гражд-дан-ка Шав-лій! — карбувала кожний склад Шакалова. — Я повторюю ще раз. У нас не суд. Ворог народу не підлягає ніяким дискусіям, ніякій обороні. Це мусить розуміти кожний із присутніх. Збори можуть рішення справу тільки про члена своєї спілки. Далі перебувати громадянці Шавлій у нашій спілці можна тільки при умові, що вона в пресі й публічно оголосить про свій рішучий розрив із ворогом народу.

— Не з ворогом народу, а з батьком і чоловіком, — гостро обірвала Шакалова Шавлій.

— Гражданка Шавлій! — процідила крізь стиснені губи Шакалова. — Нагадую вам. Ви забуваєте про ясний закон діалектики: хто захищає ворога народу, той сам себе обвинувачує в його злочинах. Цей закон мусить добре пам'ятати кожний із нас і як учитель, і як член спілки. Великий геній людства — Ленін — сказав: профспілка — це школа виховання свідомих будівників соціалізму. Бути членом спілки — велика честь для всіх. Який із цього треба зробити висновок, громадянка Шавлій, думаю, мусить добре зрозуміти. Хто бажає висловитись?

Усі мовчали. Та й що вони могли сказати?

— Нема? — перепитала знову Шакалова.

— Усім понятно. От і нема, — солоденько прислужився Гривня.

— За вами останнє слово, громадянка Шавлій. Ми віримо, що ви серйозно подумали над цим і самі зрозуміли, що вам потрібно зробити.

Ольга Михайлівна Шавлій підвелася. Довго дивилася примруженим холодним поглядом на Шакалова. Важко дихала. Боролася, щоб не заридати або не кинутися з прокляттям проти повчально співчутливих порад Шакалової. Та відчувши на мить рівновагу в збуреній душі, вона — зовні спокійно — відповіла.

— Та-ак!... Я дуже добре зрозуміла... Ви хочете, щоб я відмовилася від свого чоловіка. Ви хочете, щоб я сама засудила людину, з якою прожила більше двадцяти років... Разом з ним виховала кілька сотень учнів... Я знаю його, як доброго батька й учителя... Я не знаю чоловіка, як ворога народу, і ніколи... ніколи не зречуся його, — піднесено-розпачливим голосом рішуче закінчила Шавлій.

— Та-ак! — стримуючи обурення, ніби приби-вала останні цвяхи до віка Шакалова. — Все ясно. В такому разі всі наші добрі наміри, розмови зайві. Ставлю пропозицію на голосування. Хто за те, щоб виключити з членів спілки Робітників освіти, як чуждий елемент, що приховує свої зв'язки з ворогами народу, вчительку Шавлій... прошу...

— Дозвольте кілька слів до голосування, — несподівано Волощук обірвав Шакалова на слові.

— Що ви хочете сказати? — незадоволено звернулася Шакалова до Волощука.

— Я так розумію, Катерино Іванівно, — почав здалека Волощук, — що ваш виступ потрібно вважати як офіційне повідомлення про засуд Гната Максимовича як ворога народу. То чи не можна було б вас просити як особу, компетентну в ці справи, сказати педагогічному колективові про ті злочини, що їх учинив колишній учитель Шавлій — як ворог народу. Тоді б кожному було ясно й певно, як...

Волощук не докінчив своєї думки. Її обірвала Шакалова. Гостро, рішуче, погрозово. Її й саму кинуло в жар від страху, що вона так довго розіграє цей спектакль, що допустила, щоб хтось посмів вимагати пояснень від НКВД. Тому Шакалова рішила кількома ударами покінчити зі спробами повернути справу на шлях небезпечної дискусії.

— То-ва-ри-ші! — іла очима кожного Шакалова. — Я цілком переконана, що тільки товаришеві Волощуківі одному неясно і непевно... Хто з нас посміє не вірити нашому вартовому соціалістичній родині — органам НКВД?... Не вірити їм, це значить не вірити собі... Мусимо твердо пам'ятати, що від пильного ока невсипущого вартового не сховається з ворогів народу ніхто... нігде... нікагда... А тому питання товариша Волощука вважаю недоречним... апасним... і даже вредним... Повторюю: хто за дану пропозицію, прошу підняти руку...

Запала тиша. Всі блудили очима. Вичікували.

Руки всім робилися якимись важкими, чужими. Страшно було поворухнути, щоб з долоні не приснула кров від нагостреного ножа, втисненого кимсь у гарячу жменю. Гривня, зиркнувши на Шакалова, першим стрілив рукою догори. За ним підніс руку директор школи. Поволі потяглися руками вгору Кривицька й Лопушна. Хмелик, закриваючись ніби від сонця газетою, висунув руку так, щоб її було добре видно Шакалові. Трусь, схилившись, обіперся ліктем у коліно, то випростає долоню на мить, то почухає за вухом. Прибиральниці не знали, що робити з руками, де подітися з ними. Вони то притягнуть за різки міцніше хустку під шию, то сплетуться пальцями на грудях, то безсило опустять на подолок. Та коли Шакалова, вичікуючи, затримала довше погляд у їх бік, вони й собі піднесли в'ялі, немічні руки. Не підносив руки тільки Василь Петрович Волощук. Він уперто дивився на неї, ніби хотів сказати: "Дарма страхасте. Я не встромлю вашого нагостреного ножа у серце своєї совісти. Дуже бо біла моя голова. Ні дружини, ні дітей. Вічний самотник. Молодший брат давно вже ріже сосни у тайзі. Доведеться зустрітися? Воля Бога".

Шакалова востаннє блиснула на Волощука, засмикала губами й почала підраховувати голоси.

— Хто проти? — за звичкою формальности, запитала Шакалова, хоч вона добре бачила, що всі, крім приреченої і Волощука, підносили руки. — Нема. Хто утримався? Один.

Шакалова констатувала виключення Ольги Шавлій із спілки вчителів. Але з удаваним співчуттям Шакалова завважила, що Шавлій має право апелювати до вищих органів профспілки. На цьому Шакалова оголосила збори закритими.

Усі, наче на оклик "пожар", схопилися з місця й кинулися з учительської чимдуж. Боялися один одному глянути в очі, прохопитися словом про що кожному нагромадилося в душі. Хмелик, наздоганяючи Труся, гукав.

— Вікторе Ларіоновичу! Ви брилика забули.

Ольга Михайлівна Шавлій, як скам'яніла, стояла на місці, дивлячись на переляканих учителів, що швидко пробігали в коридор. Волощук не відходив від неї.

— Попереджаю вас востаннє, — виходячи з учительської, звернулася Шакалова до вчительки Шавлій. — виправити помилку не пізно. Подумайте про свою дальшу путь.

— Однаково, — наче крізь сон, відповіла Шавлій. — Хоч би ця путь простяглася через увесь світ на Сибір...

Але цих слів Шакалова вже не чула.

Нехай це буде Вашою амбіцією, Дорогий Передплатнику, — приєднати бодай одного передплатника "Нових днів"!

"СКОВОРОДИНЦІ"

Сковорода! Сковороді!
"Сковородинці-технікумці"
Без бороди і в бороді
Я буду мати вас на думці.

Леонід Первомайський
1927 р.

Цьогорічне відзначення 250-тиріччя з дня народження Г. С. Сковороди навіяло мені ці спогади. Стрічка пам'яті мерехтить образками моєї молодости... Передо мною виповнена студентами зала Педтехнікуму ім. Г. С. Сковороди на Гоголівській 7 у Харкові. У кутку залі з лівого боку, там, де підвищення для сцени, велика гіпсова голова Сковороди з вирізьбленим написом на погрудді: "Мій жребій з голяками". На сцені молодий ще тоді поет Леонід Первомайський читає свою поему-панегірик новій добі України і творчому піднесенню того часу. Це була друга половина 1920-х років. У поемі, як у вінку, були назви творів і перших збірок того часу, які звучали, як метафори і символи нової епохи: "Молодняк", "Плуг", "Червоний шлях"... У цьому плетиві "ознак часу" виразно підкреслено й визначено "сковородинців" — як органічну й невід'ємну частину духовного процесу 20-х років у тодішній столиці України. Тоді я вперше глибоко задумався над цим словом — "сковородинці". Воно відносилось і до мене. "Сковородинці-технікумці" — це ми, студенти Педтехнікуму імені Г. С. Сковороди. І це до нас були звернені слова: "Без бороди і в бороді я буду мати вас на думці". Чим же ми заслужили на таку прихильність і пошану, що й нас увплетено в вінок нового часу поруч з іменами відомих уже тоді поетів та назв їхніх творів? Чи не означає слово "сковородинці" чогось більшого?... Очевидно, щось було в нас таке, ще виділяло нас з-поміж інших харківських студентів того часу. Саме через це "щось" і горнулися до нас тодішні українські письменники з тодішніх літературних організацій. "Сковородинці" ж були завжди найчисленнішим гуртом відвідувачів літературних вечорів і сприймали виступи кращих письменників з величезним і щирим ентузіазмом.

На цей раз перед нами виступали "молодняківці" — найчастіші гості Педтехнікуму ім. Г. С. Сковороди. Тут були взаємні симпатії, зумовлені не лише "духом", але й віком. Ми були сучасниками однієї доби й однолітками. Серед "молодняківців" були також і "сковородинці". У "Молодняку" друкувалися твори таких наших письменників і поетів, як М. Дукін, Д. Косарик, І. Шевченко. На сторінках цього журналу з'явився перший прозовий твір і автора цих спогадів. Була ще одна причина, чому "молодняківці" так гор-

нулися до "сковородинців". Серед нас було, як на вибір, чимало "сковородинок", які являли собою велику притягальну силу — як об'єкти захоплення і надхнення для творчості. Через це ім'я "сковородинок" увійшло в українську літературу 20-их років. Уже тепер, на еміграції, перегортаючи "Літературну Україну" з 25 січня 1972 року, я натрапив на спогади Павла Усенка про те, як був написаний один з його кращих творів. "Якогось дня за роботою над рукописом почув мову про те, що одна з наших знайомих "сковородинок" не прийде на чергову плужанську вечірку, бо живе далеко від міста, а значить, я вже не зустрінуся, не побачусь... І я мимоволі на полях чужого рукопису олівцем написав — "Дівчино-секретарко, як тебе любили ми..." До цього Усенко подав такий коментар: "Це ми любили, ми, комсомольці, юну нашу активістку, яка із шумного міста... раптом опиняється в далекому-далекому селі, де глушина така дужа, що ладна звалити велетня, а не то що ніжну юнку, перед якою неходжені гони по ліквідації неписьменности, боротьби із забобонами, з темрявою, з дикунством". У вірші "Лист" справді є строфа, яка відповідає типовому образу "сковородинки":

Школа. Дві акації —
Про весну, про молодість.
Тільки ти за працею,
Вечори з промовами.

Але "сковородинка" лише надхнула поета створити цей вірш. З інших рядків цього вірша виступає образ "дівчини-секретарки", отже комсомолки, яку прислано "із заводу, з города". Комсомолок серед "сковородинок" у той час було не багато, і тому не можна вважати цей образ типовим образом "сковородинки". Дійсний образ "сковородинки" увіковічнив Володимир Сосюра — найулюбленіший поет серед "сковородинців" того часу. Юрій Смолич у своїх мемуарах пише: "Пригадую, як після одного виступу в Сковородинському педінституті в Харкові дівчина-студентка підбігла до Сосюри, вхопила його руку і поцілувала. Сосюра зовсім розгубився, а коли, ошелешений і зніяковілий, здобув таки дар мови, то тільки сказав: — Слухайте! Хіба я піп, що вона мене в руку? Я ж червоний боєць, поясніть їй, будь ласка, товариші... ("Вітчизна", ч. 2, 1972 року). Але пояснень вимагає зовсім інше питання: за що любили так Сосюру? Юрій Смолич між іншим відзначає: "Ніхто не вмів так емоційно, схвильовано й переконливо виступати з поетичним словом в ідейній боротьбі, як саме Володимир Сосюра. Згадаймо його відповідь Маланюкові, власне, в його особі всій націоналістичній еміграції за кордоном". Справді, Сосюра був спроможний і на замовлену тему (а такою темою

була його "Відповідь") — писати ніби широко і з переконанням. Але не такі твори про згадану "ідейну боротьбу" зачаровували слухачів. Зрештою, і сам Смолич наближається до правдивої відповіді, коли пише, що крім таланту лірика, Сосюриному успіхові чимало сприяла сама епоха: героїка революції, громадянська війна, потім розчарування періоду непу і трагічна доля України. Усе це знайшло свій відгук у поезії Сосюри і знаходило могутній резонанс у душах сучасників. Настрої Сосюриної поезії відповідали настроям читачів, особливо слухачів: під час читання поет зливався з аудиторією. Сприяли цьому не лише безпосередній щирий спосіб сосюринового читання. Постійне звертання до образу України відповідало загальним настроям 20-х років — і це також було одною з причин його популярності серед української молоді цього часу. Зрозуміла річ, Смолич обминув цей національний характер творчості Сосюри, його постійне звертання до історичної долі України, що викликало симпатії до нього в добу складного і трудного українського відродження 20-х років.

Ніжна, стихійна ліричність Сосюри, яка так зачаровувала слухачів, особливо щедро виливалася в оповіданні жіночих образів і кохання. Крім того, і образ опоетизованої жінки і само кохання дуже часто виступають як символи України і любові до неї. Офіційна критика на цій підставі обвинувачувала Сосюру в "українському націоналізмі". Замилуваними читачами і слухачами із співзвучними з поетом настроями були в тодішньому Харкові "сковородинці". Поет з повним правом писав тоді, що "іде він крізь задрість, крізь глум і крізь сміх, як Шевченко колись". "І на горі для критиків цих на Україні всі люблять, читають його, і пісні його (сліз моїх муть) під подушку дівчата кладуть..."

Одній із таких "дівчат-сковородинок" цілком природно судилося стати героїнею поеми "Вчителька". Поема написана в формі листів "сковородинки" до поета і його відповіді на ті листи. Тут, справді, виступає типовий характер "сковородинки" в типових обставинах, чого не можна сказати про "Лист" Павла Усенка. Молода вчителька дістала призначення в глухе село на Донбасі і тут в складних і тяжких побутових обставинах вирішила написати поетові Сосюрі листа, шукаючи в нього поради або хоч моральної підтримки. Прикметний деталь з опису її кімнати: на стіні портрет Шевченка; тут у глушині згадує героїня свої студентські роки:

Далекі дні, веселі друзі,
Огонь полемік і образ...
Його на вечорі у "Плузі"
Галина бачила не раз.

Над білим маривом бумажки
Її голівка золота.
Якби ви знали, як то важко
Писать поетові листа!

Після цього вступу — лист Галини:

Поете мій, Володю мрійний!
Ні, я не марю, я не сплю.
Писати хочу офіційно,
А починається на "лю".

У вікна хмар смутні овали,
Вже вечір. Світяться вогні.
Згадайте "Плуг", де ви читали
Свої поезії сумні.
Ту залю світлу і високу,
У вікна ніч в огнях руду
й "сковородинку" чорнооку
завжди у першому ряду.

Далі йде опис безпросвітних і тяжких умов життя і праці молодої вчительки у глухому селі 20-х років. Лист оповитий сумом і розпачем. Як же відповідає на такий лист поет?

...Неначе тут... Низенькі хати...
Сніги, сніги... Печать і тьма...
Я хочу радості вам дати,
а в мене радості нема.
Роздерте серце України,
там, у минулому — бої...
Я пам'ятаю Вас, Галино,
як і поезії свої...

Один рядок з наведеного тут уривка недвозначно і ясно виявляє, за що любили "поета мрійного Володю" на Україні. І поет знав, яких струн душі молодої вчительки торкнулися у листі до неї. Бож він пише до "сковородинки". І тому, мов ненароком і без ніякого (годиться ради) умовтвування в його листі з'являється цей рядок: "Роздерте серце України"... Цікавим і багатозначним є також закінчення цього листа Сосюри:

Ще буде радісно, я знаю, —
Ваш — Володимир Вапліте.

Поема "Вчителька" позначена роками 1928-1929. ВАПЛІТЕ ліквідовано в січні 1928 року. Але Сосюра ще має якісь надії на радість і підбадьорює молододу вчительку. У цей час я вже був на третьому курсі Педтехнікуму ім. Сковороди. Передо мною відкривалася та ж сама перспектива, що й перед героїнею поеми "Вчителька". Доля сільського вчителя початку 30-х років. Доля "сковородинця".

Коли мені пощастило стати студентом цього учбового закладу і я поділився своєю радістю з одним своїм приятелем, той приголомшив мене запитанням: — А чого ти туди пішов? Спочатку я подумав, що він має на увазі саме цю перспективу — долю сільського вчителя. У той час це була наймізерніше оплачувана професія. Що ж це за перспектива! Учатися три роки, дістати по суті вищу освіту і вертатися на село на злиденне існування і нести тягар мороки з дітьми, безкоштовних перевірок зошитів, а до того ще й численних громадських навантажень. Але, на мій подив, мій приятель мав щось інше, дивуючись, чого я туди пішов.

— А хіба що? — не розуміючи запитав я.

— Та це ж кубло українських націоналістів! — відповів мій приятель. Така характеристика Педтехнікуму ім. Г. С. Сковороди у Харкові мене не дуже здивувала, хоч і була для мене трохи несподіваною. Я знав, що там усі предмети викладалися вже тільки українською мовою. Це було, до речі, те, що мене остаточно притягло вступити саме до цього вишу. Тому й думка про "сковородинівку", як про "кубло українських націоналістів", мене не тільки не розчарувала, а навпаки — це була для мене приємна несподіванка, яка навіть інтригувала і обіцяла щось більше, як своє рідне українське оточення в зрусифікованому Харкові. Це, звичайно, не повна відповідь на питання "чого я туди пішов". А відповіді треба, бо в моїй особі, ідучи за гаслом Сковороди ("Пізнав себе!"), я пізнаю типові риси "сковородинця". А став я "сковородинцем" ще до того, як вступив до Педтехнікуму ім. Сковороди, і, мабуть, без перебільшення можна сказати, що привів мене туди саме він — Григорій Сазич.

Познайомились ми або, точніше сказати, нас познайомив з ним наш учитель церковно-приходської школи Федір Миколайович. Це було ще до революції (Боже мій, скільки ж мені років?!). Ми кінчали школу і з цієї нагоди наш учитель поділився з нами думкою: чи не закінчити нам школу цікавою краєзнавчою екскурсією на кілька днів, з ночівлею десь у полі або під лісом, з традиційною кашею та іншими приємними речами цієї романтичної мандрівки? На цю думку ми всі відповіли ентузіазмом. Як тому козакові, мандрівочка нам пахла. Куди ж? І тут ми вперше почули це ім'я: Григорій Савич Сковорода. Помандруємо слідами Сковороди на його могилу в Пан-Іванівці. Це зовсім недалеко, можна сказати, в сусідньому селі — верстов з дванадцять.

Ім'я Сковороди видалось мені аж надто кумедним. Був і в нашій класі Підопригора, Болибик та всякі інші чудні імена і прізвища, що їх надавали нашим козацьким предкам на Запорізькій Січі. Так пояснював нам учитель, потроху освідомлюючи нас, хто ми такі і чим ми відрізняємось від москалів. Але до таких козацьких імен ми вже давно звикли і вони не різали нам вуха. А тут раптом — Сковорода! Оце так прізвище! Тут уже не було сумніву, що це була людина козацького роду. Ось так і почалося наше знайомство з Григорієм Савичем Сковородою. З того часу й запали в мою душу зерна філософії Сковороди, які стали елементами мого характеру й світогляду і визначили мій життєвий шлях — шлях "сковородинця". Був це добрий сівач — мій учитель Федір Миколайович — та й упали ті зерна на пригожий ґрунт, хоч і було мені тоді всього років з одинадцять.

Що ж саме запало тоді в мою душу від Сковороди зі слів нашого вчителя? Насамперед образ самого мандрівного українського філософа, з його потягом до науки і мандрівкою в народ. Став рідним і близьким духовний образ мандрівного українського філософа. Я був уже на тій

порі, коли шукаєш своє місце і призначення в житті та свого героя, як зразок до наслідування. "Для чого я? Куди моя дорога?" У процесі самопізнання велику роль відіграв наш учитель Федір Миколайович, зокрема його розповіді про науку або філософію Сковороди. Та він і сам мав у собі багато "сковородинських" рис і в дечому подібну долю. Це був ідеальний педагог і я зараз думаю: щасливий той, кому трапляється такий учитель. (Як згодом я довідався, Федір Миколайович був рідним братом відомого героя повстання на броненосці "Потьомкін" — Матюшенка).

Цілком можливо, що під впливом Федора Миколайовича природа стала першим об'єктом моїх перших кроків у віршуванні. Пригадую навіть кілька рядків з тих перших моїх спроб у поезії. Це була розмова з деревами. "О, для чого, скажіть, я живу в щирім розпачі їх запитав". Мабуть і це від Сковороди: "Сад шумить, а про що я не знаю. Може відповідь щирю дає? Прислухаюсь і вже відчуваю, що в душі веселіше стає"... Радість "сковородинського" спілкування і єднання з природою "трохи краще" висловив автор симфонії "Григорій Сковорода" Павло Тичина:

Гаї шумлять —
Я слухаю.
Хмарки біжать —
Милуюся.
Милуюся-дивуюся,
чого душі моїй
так весело.

У своїй педагогічній діяльності Федір Миколайович тримався, свідомо чи несвідомо, сковородинської ідеї природовідповідного виховання. Учитель повинен розпізнати нахили і здібності свого учня й відповідно їх розвивати. Щодо мене, те усією класою признавалося, що я буду художником і "писатилем". Це після того, як побачили моєї роботи портрет Т. Шевченка. "Писатилем" назвали мене після похвали вчителя за "сочинение на заданную тему" — "Зміни картин природи протягом року: весна, літо, осінь, зима". Так і повели мене в життя ці дві музи — малярство і поезія, або ширше — література. Пізніше до них приєдналася ще й музика. Це були мої три божества, три пристрасті, яким я поклонявся все своє життя, хоч і розлучали мене з ними то обставини, то війна, то боротьба за "голе існування".

Вже не пам'ятаю, як розтлумачував і як саме дав зрозуміти своїм учням наш учитель одну з найважливіших ідей Сковороди: Пізнай народ свій і себе в ньому. Будь вірним своїй національній природі. Іди за її голосом. Що ми козацького роду — про це ми вже знали від свого учителя, типового сковородинця. Знали дещо і про нашу слободу, і про "слобожанські полки", і про те, що й наша "січ" під горою, мабуть, з тих давніх часів, коли в степах України нападали на козаків татари, і що багато прізвищ наших односельчан козацького походження. Нема сумніву, наш учи-

тель був свідомим українцем і нас виховував у такому ж дусі. На все життя лишилося в моїй пам'яті його читання вголос "Тараса Бульби" Гоголя. Він читав так проникливо і таким голо- сом, що я ледве не заплакав при словах Бульби до зрадника сина: "Я тебе породив — я тебе і вб'ю".

Потім прийшов "Кобзар" Шевченка. Не пам'ятаю, з якої нагоди, Федір Миколайович згадав про Шевченка. А потім несподівано порадив: спитайте своїх батьків про "Кобзаря" — хтось із них напевне має "Кобзаря", захованого в скрині". "Кобзар" на Україні — як біблія. Його не кладуть де попало. І справді, на другий день хтось із учнів приніс до школи "Кобзаря". Учителю взяв його до рук — і ми завмерли, коли полився — як музика: "Тече вода в синє море, та не витікає". Ця музика запам'яталася на все життя. І в мою душу назавжди увійшов культ Шевченка. Моїми портретами Шевченка була прикрашена школа. Перший вірш, надрукований у рукописному журналі районної бібліотеки, нав'язаний Шевченком. Мені минало дванадцятий...

...Уже й у нас, "на майдані коло церкви" революція ішла. Відбувалися численні мітинги. Утворювалися клуби. Широко розгорнула свою діяльність "Просвіта". Був великий хор і талановиті учасники драматичного гуртка дали мені ще глибше відчуття "Про що тирса шелестіла" у наших степах. Я ще не доріс до "Просвіти", але мій дядько зробив і мене причетним до її діяльності. Постачав мені книжки з просвітянської бібліотеки, уможливив доступ у приміщення "Просвіти", коли там не було нікого. А там на стінах були дорогі картини, реквізовані у панів: "Українське весілля", мабуть, Пимоненка, та інші картини в його ж стилі і з українською тематикою. Я задивлявся на них, а потім у себе дома перемальовував їх з пам'яті.

Був у приміщенні "Просвіти" ще один об'єкт, який притягав мене з нездоланною силою. Це був рояль, який був тоді для мене якимсь божественним чудом. Десь-колись мені довелося почувати під панським вікном гру на піаніно в місячну ніч, і я не міг уже тієї ночі спати. Це була, мабуть, "Місячна соната" Бетговена. З того часу рояль і став для мене "чудом". Ближче я зацікавився з цим інструментом у школі за часів Української Народньої Республіки, яка була в нас кілька місяців, але за цей час ми встигли побувати в "народній школі", куди перейшли й недовчені гімназисти з закритої гімназії, якої скупштовував і я, але тільки щось із півроку. У народній школі ми вже мали в розкладі "рідну мову". Саме так: не "українська мова", а "рідна мова". Тут же мені пощастило зацікавитися з музичною грамотою і проробити елементарні вправи гри на роялі. Саме тоді й заволоділа мною і ця, третя муза.

Отже, за допомогою дядька-просвітянина пробирався я потайки в приміщення "Просвіти" і там, сівши за рояль, вичаровував з нього знайомі українські мелодії, або й просто імпровізував свої

бласні музичні фантазії. Я міг просидіти цілий день, перебираючи клавіші роялю і ніяк не міг награтися вдосталь. Було "солонко і п'яно" від музики. І я упивався до безтями. Згадую про це тому, що той рояль, реквізований у революцію з якогось панського дому і поставлений в залі клубу, став мені темою поезії. Цей вірш так і називався — "Рояль". І починався він словами: "У залі клубу"... На жаль, не можу відтворити цю поезію навіть в уривках. Із залі клубу образ роялю переніс мене в минуле і в ту кімнату, де він колись стояв. У вікно лилося місячне світло, а з вікна у квітучий сад лилася музика — "Місячна соната". За роялем сиділа "вона", а "він", зачарований, слухав. Потім я знову повертався до сучасности. І ось цей рояль тепер у залі клубу. Із закінчення цієї поезії пригадую ще слова:

"І де вона тепер..." З цим віршем я дебютував, коли вступив до Педтехнікуму І. Г. С. Сквороди. Тоді там виходила стінна газета "Кузня", де містив свої, ще недруковані, поезії Володимир Сосюра. Редактором цієї газети був Дмитро Косарик. До цієї газети подав і я свою поезію "Рояль". Мені потім переказували, що студентки "сковородинки" були цією поезією захоплені, але редактор, замість моєї поезії, помістив коротку відповідь: "Не піде. Ідеологічно не витримане". Це й же редактор, себто Дмитро Косарик, своєю ретельною ідеологічною і партійною пильністю, спричинився до ще одної моєї біди: мені не дали степендії, і я три роки промучився в педтехнікумі напівголодний на своїх, на батьківських харчах, на копійчаній підтримці мами.

Як же сталося так, що попри мій майже бідняцький економічний стан, мені не дали степендії? Думаю, що цей деталь із моєї біографії не позбавлений цікавості й вартості для характеристики як згаданого партійного редактора, так і одного із "сковородинців" у моїй особі, а також і того часу.

Мій батько був наполовину робітник, а наполовину селянин: працюючи столярем у залізничних майстернях у Харкові, жив у приміському селі і не поривав із сільським господарством, а також був на всі руки майстром. Це дало йому змогу заощадити якусь там суму горшеї, і він купив ще й кінну молотарку. Доводилося й мені ходити з тією молотаркою по людях молотити. Але на той час, як я вступив до педтехнікуму, молотарка стояла поламана і поїдена ржою під повіткою, а батько був уже тільки селянин і за ним числилося тільки півтори десятини. Справжній бідняк. І я був певний, що стипендію дістану. Іспити при вступі до педтехнікуму я витримав хоч це було й не легко. Я не мав формальної середньої освіти, а педтехнікум був у той час вищою школою. Виручила мене письмова робота на якусь історичну тему. Викладач історії України Гревізирський її дуже похвалив і мене прийнято. Тоді стало питання про стипендію. Вирішальним словом тут було слово Дмитра Косарика — секретаря комсомольського осередку, який у педтехнікумі грав ролю політкомісара. Він сидів у приймальній комісії і взявся мене допитувати.

якого я соціального походження і який маєтківний стан нашої родини. Те, що батько мав тільки півтори десятини і я мав про це відповідну довідку, його не вдовольнило. "А чи не брав батько землю в оренду? А чи не мав батько молотарки?" Це мене просто заскочило. Був я молодий, недосвідчений, ідеалістично настроєний і наївний. Нічого не підозрюваючи, признався: "Так, мав молотарку... Але ж вона давно вже поламана. Стоїть і ржавіє під повіткою". Таке пояснення же допомогло. Стипендію мені відмовлено.

...Не можу не відзначити тут, як це сталося так, що лише я з нашої родини вийшов у люди, здобув освіту. Цю свою долю і шлях у життя визначив я сам своїм одним словом.

Якось батьки зажурилися моєю долею, побачивши, як я не міг відірватись від книжок: — Чи може хочеш учитися?...

Час від часу на цю тему здійснювалися розмови. І от одного разу батько й мама сідають за стіл, кличуть і мене на якусь розмову. Бачу з обличчя — розмова буде серйозна і вирішальна для моєї долі. Розмову почала мама.

— Ми оце думаємо і журимося... Уже ж пора щось вирішити і вибрати. Літа ідуть та й скрута... Та вже й Микола й Іван підростають. Але тих ми не питаємо. Той ганяє голубів, а той... А тебе не відірвеш від книжок. То як же воно буде. Як ти думаєш? Яку дорогу вибираєш у житті? Чи хочеш учитися?...

Батько, ніби продовжуючи останні слова мами, почав прямо умовляти:

— Учені тепер голодні сидять... А от шезні заробляють. Сидять собі у теплі, стукають молотком і самогонку попивають...

Довго говорив батько. Я його розумів. Легко сказати "хочу вчитись". Але де? Як? На які гроші? Рішення було не легке, хоч коли я спробував уявити себе шевцем, який "стукає молотком і самогонку попиває" мені стало страшно, так, ніби я мав умерти. Це було б цілковите перекреслення всіх моїх бажань і мрій, цілковите заперечення мого "я", яким воно визначилося і зформувалося.

Виручила мене мама. Вона бачила, що задумавшись, я ніби вагався і колихав свою долю на терезах, не знаючи куди ту долю перекинути. Ніби підказуючи, вона за словами батька знову мене питала.

— Чи може хочеш учитися?...

— Хочу! Хочу вчитися! — Твердо відповів я. І стало легко й радісно, хоч і було тоді для мене те "хочу" лише мрією. Але тут же виявилось, що ось ми поїдемо до Харкова, до нашого родича Петра Свашенка (Лісового), і він допоможе вступити до якоїсь школи. Про Петра Лісового я вже знав. Це був тоді відомий журналіст і письменник, працював у газеті "Вісті". Мої мрії й надії окрились...

І от передо мною дорога до міста, в невідомий для мене, як тоді здавалося, чарівний світ науки, мистецтва і ще чогось казкового, привабливого. Настрій тих часів відбився пізніше у вірші:

За селом дерева на горі,
І ріка протікає під горою.
У рожевому сьайві зорі
На горі зупинилося трое.

Виростали разом ми і от
Розійшлися шляхи, як у полі,
Одному працювати на завод,
А другому до міста у школу.

Ну а я?... Білі хмари вгорі,
А за ними і думи-лелеки.
Я дивлюсь, я лечу до зорі,
там, де місто синіє далеке.

Загадкове якесь, чарівне.
Не таке, як селянські ці будні.
Місто кличе і вабить мене
Голубим кораблем у майбутнє.

То був Харків. Тодішня столиця України. Це був загальний настрій серед тодішньої молоді — іти в місто учитися. Типовою рисою того часу був також масовий потяг у літературу. Ця риса знайшла свій відбиток у рядках вірша:

Хтось на хуторі десь марить:
Харків... Харків! Як там? Як?
Перед ним у мрійній хмарі
"Вусп" і "Плуг" і "Молодняк"...

І ось я в Харкові. Мимоволі згадуються рядки ще одного молодого тоді, як і я, тоді поета-початківця Ярослава Гримайла:

Це не мрія-омана. Не сниться.
Засміялись би в даль золоту!
Я іду вулицями столиці, —
Учорашній пастух.

Але мені було ще далеко до радості й ентузіазму. Я ще не знаю, як улаштуюся в Харкові й за що зачеплюся.

Мав я з собою кілька віршів, папку з малюнками і бажання вчитися. Але як мене приймуть з тими віршами і малюнками? Чи відкриють у мені талант художника або поета? Чи приймуть з моїми знаннями у якусь школу?

Першою цитаделю міста в Харкові став для мене "Селянський Будинок", до якого я й скерував свої "перші кроки" в тодішній столиці. Я вже знав, що це не тільки будинок, де спиняються приїжджі з села, а й місце, де збираються письменники і де відбуваються літературні вечори. А головне — там мешкає Сергій Пилипенко який приймає молодих поетів, робить оцінку їхньої творчості й записує до "Плугу", відкриває їм шлях у літературу.

Сергія Пилипенка, як і завжди непосидючого, я не застаю дома. Тоді я поїхав до свого односельчанина й родича, який уже став письменником і працював у редакції газети "Вісті". Це був Петро Лісовий, який славився тоді як знавець українського села і друкував свої нариси із то-

УКРАЇНСЬКЕ СЕЛО В РАННІХ ТВОРАХ В. ВИННИЧЕНКА

У статті "Творче обличчя Винниченка-повістяра" ("Українські Вісті, Н. Ульм, ч. 38 за 1970 р.) ми розглядали повість "Голота", центральний твір письменника в серії його ранніх повістярських творів з тематикою українського села. Сюди ж тематично належить цілий ряд невеличких оповідань і нарисів: "Кузь та Грицунь", "Раб краси", "Біля машини", "На пристані", "Голод", "Хто ворог" та ще деякі. Тут ми зупинимось лише на останньому — нарисі "Хто ворог", де фігурує мальовнича постать дядька Корнія — гарна пара до діда Юхима — кольоритної постаті з повісті "Голота".

Але попереду подамо два яскраві образи соціальних антиподів українського селянства — двох різних типів дідичів-поміщиків. Це улегшить нам зробити деякі загальні висновки, бо істотно доповнить і закруглить представлену в автора українську сільську дійсність тієї доби (перше десятиліття ХХ ст.). Ці два образи — персонажі такі: "малорос-європесць" Коростенко і земський начальник (він же й поміщик) Самоцвіт.

Обидва вони признаються до етнічного українства, чи пак (за їхнім власним висловом) "малоросіянина", обидва вихваляються, що прекрасно розуміють селянина і знають, що йому потрібно. А вже далі — все в них цілком різне: Коростенко — "ліберал і прогресист", палкий прихильник Європи і техніки, визнає потребу грамоти для селян, для "маси".

Тим часом Самоцвіт — провінціальний ведмідь, цілковитий хуторянин-патріархал у своїх поглядах, побуті і взаєминах із селянством. Він у всьому обстоює "добрі старі порядки", коли не було ніяких партій, програм, машин, коли селяни були поспіль неграмотні і знали тільки "свого пана" і "свого батюшку" (тобто священника, А. Ю.).

Самоцвіт особливо не любить, коли вище начальство приписує йому роз'ясняти селянам, що таке "неблагонамеренніє лица" і яка від них не-

безпека та шкода. Самоцвіт переконаний, що такі "роз'яснення" — замість заспокоїти селян, тільки баламутять їх, нахиляють до бунту. Бо селянин довідується від самого начальства про такі речі, яких він, можливо, ніколи не чув. На думку Самоцвіта, з селянами треба поводитися "абсолютно просто", без усяких "викрутасів" і "роз'яснень".

"Не треба мудрувати, от що! — повчає він свого гостя, молодого поміщика Дуринду. — Не треба політикувати, ... "роз'ясняти", "пояснити"... В морду! От і все роз'ясненіє!... Винуват? — "Винуват, ваше благородіє!" Р-раз, два... Третій раз в ухо і марш! І весь суд... А то потягнуть його, панькаються з ним... "ви" йому говорять. А мужичва те собі і в голову забирає... Ага, думас, мене бояться, зо мною церемоняться... Да! От подивитесь зараз на мій суд, як я розправляюся з ними..."

І далі, по павзі:

"І от десять год у цім селі, а спитайте кого — чи у мене було коли, щоб вони устроїли якусь змову, щоб якийсь бунт був... як у раю! Тепер от по 30 копійок у день роблять мені. По 30 копійок!... А скажу — й по 10 робитимуть.. Да!... Ось зараз прийде цей Никонор, наб'ю морду — і всім розговорам у селі кінець... А потягни я його в суд за неблагонамеренність, — значить, посади я його в тюрму... Що буде? Посидить місяць, два, вийде та й годі Але та й годі! А за сі два місяці такого там набереться, що хоч два годи бий його, то не виб'єш..."

Проте цей соковитий екземпляр поміщика, пагінок сумнозвісної Салтичихи на українському ґрунті дарма так чванився перед Дуриндою. Бо цього разу його "мордоударна" і "безроз'яснительна" метода спричинила справжній заколот у селі і конфуз особисто для Самоцвіта. Бо, звикши "не розбалакувати", він побив до крові безневинного Никифора, хоч мав покарати Никонора.

Як ми зазначили попереду, Самоцвіт не цурається етнографічного українства ("малоросіянина"), вважаючи його елементом любої його серцю "простоти і безвикрутасности". Тож він "малоросіянином" навіть бравує і з неприхованою іронією ставиться до "дуже панських" манір і мови Дуринди.

Скинувши геть китель і залишаючись у самій сорочці ("простота!"), Самоцвіт говорить до гостя:

"Ви не той... не обіжайтесь, молодий человек, що я звами так по-простому... І вообще ви не той... не обіжайтесь... Я от по-простому, по-малоросійському говорю з вами... Хохол, малорос сам... Та ви й сами, трошки з наших?

— Да, так... То-єсть, я собственно, — злегка

дішнього сільського життя в газеті "Вісті". Петро Лісовий, як пригадую, спитав мене, чи давно я почав малювати? Мовою селюка я відповів твердо і з підкресленням ваги цього факту: "Я малюю змалку". Потім Лісовий переглянув мої вірші, але не виявив передо мною своїх вражень від них. Лише сказав, що покаже їх одному поетові. А з малюнками послав до Олександра Дочженка, який був тоді відомий як Сашко. Так він підписувався під своїми шаржами і карикатурами в тій же газеті "Вісті". Петро Лісовий і Довженко мешкали тоді на Пушкінській в одному будинкові, який докладно описав Юрій Смолич у своїх спогадах. (Закінчення буде)

червоніючи мішається гість, с одної сторони малорос, но моя мати...

— Да, да... — перебиває його земський начальник, смаковито потираючи себе долонями по розхристаних грудях. — Ваша й фамилія саме така, малоросійська... Положим, ви кажете "Дуринда", на французький манір, та то... чепуха!

Дуринда нічого не одмовляє, тільки червоніє ще більше і дивиться собі під ноги. Самоцвіт також змовкає і з любов'ю засовує руки під пахви і злегка б'є себе під сорочкою. ("Суд").

Оскандалюється, — хоч уже зовсім інакше, — і "поміщик-європеєць" Коростенко, герой оповідання "Малорос-європеєць". Як і Самоцвіт, Коростенко також любить похизуватися своїм красномовством і без кінця водить голодного студента-репетитора по своїй садибі, показуючи, як у нього "вся економія (тобто господарство. — А. Ю.) на раціональних початках ведеться"; "машинним робом" і хліб печуть, і двері відчиняються, і навіть сіль добувається з солянки автоматично.

"Да, да... Треба культуритись, виганять азію... Що таке, здається, автоматичні двері? Ні... Нісенітниця! А тим часом не треба ні лакеїв, ні "на чай", не треба лишньої трати енергії... Да! Надувив кнопку — і єсть!"

Коростенко, само собою, за "прогрес, добро і правду". Він навіть "поділяє погляди тої партії, яка вимагає землі селянам..." Хоч тут же додає:

"Але будемо говорити по щирості. Одне — лозунг, а друге — життя. Селянам треба дати лозунг "землі!", бо без цього вони не будуть боротися за політичну волю... Алеж не будемо кривити душею... Чого наші селяни бідні? Хіба справді від недостатка землі? Це ж... ну, по меншій мірі, ще — помилка. Наш селянин — азіят. Ось у чому гвоздь... Культури, Європи йому треба! Школи! І перш усього зрозумілої, української школи!"

За обідом Коростенко продовжував захоплюватися власним красномовством:

"Да! Наука — сила! Наука дасть людям щастя. Як подумаш — скільки то непродукційно тратилось у нас, на Україні, сил!... І тратиться! Двадцять аграрних вопросів можна би розв'язати, якби зібрати ті сили та прикласти їх до діла... Ми, поміщики новітньої формації, повинні сказати тепер своє слово... Вік мотузяного хазяйства уступає з шляху і дає дорогу машині. Азія дає дорогу Європі!"

Але раптом в ідальню вбіг служник, званий по-європейському Грегуаром, і злякано повідомив, що вулицею, в напрямі до панської садиби, йде валка селян "з флагами".

І красномовство ліберала-гуманіста немов корова язиком злизала. Коростенко враз загукав по-російському:

"Грегуар! Несі пулемйот! Скарєє!... На терасу!..."

А як "пулемйот" вже поставили на терасі, за-

тарахкотіли постріли, а в павзах чувся різкий голос Коростенка:

"Уб'ю! Всех уб'ю!"

Валка розбіглась — хто куди.

Але дарма "малорос-європеєць" вже тріумфував:

"Разбежалась подлая сволочь! Лена! (Це до дружини — А. Ю.). Пабеда! Онi разбежались!"

Дарма, повторюємо, тріумфував, бо за хвилину вияснилось, що Коростенко розстріляв не "бунтовщиків", а мирну весільну делегацію селян, що хотіли, — як водилось, — на чолі з новоженцями поздоровити панську родину.

Це було таке безглуздя, після якого напевно в тому селі всі селяни таки справді стали бунтівниками.

Для нас нема сумніву, що цитовані й названі вище твори В. Винниченка дають яскравий містецький образ саме тих ділянок і сторін української дійсності першого-другого десятиріччя нашого століття, що їх інші наші письменники занехали, оминули в своїй творчості — чи то з браку власних глибших спостережень, чи може через свій внутрішній полон, боязкість відступити від панівних народницьких традицій нашого письменства. І саме Вол. Винниченко був тим, хто своєю творчою методою рішуче заперечив і вщент подрузготів народницьку тенденцію підсолонжуваного показу українського села, оті обов'язкові "сльози співчуття" щодо селянських персонажів.

В цій же лінії стояло й соромливе зминання аксплуататорських персонажів-українців. За канонами нашого народництва українців експлуататорів та шахраїв не сміло бути, а тільки покривдені чесні страдальці. Так само й гнобителями та катами в політичній житті завжди мали бути інші: росіяни, поляки, жида. Навіть такі велетні нашого письменства як Леся Українка і Михайло Коцюбинський (деякий виняток становить лише "Фата-Моргана") не зважилися рішуче вдарити по "сентиментальничанню" в показі селянства.

Без творів Винниченка з тематикою спроторизованого селянства та українських дічиди — у нашій літературі була б прикра прогалина — не менша, ніж би без його творів з діяльності революційної інтелігенції.

Центральним персонажем для низки дрібних оповідань і нарисів Винниченка слід вважати дядька Корнія (нарис "Хто ворог?"). Його очі так само спостережливі і всерозуміючі, як і очі діда Юхима з повісті "Голота". Але дядько Корній помітно життєрадісний, у нього більше типового українського гумору. Для ілюстрації наведемо сценку розмови Корнія з наймачем-хазяїном.

(Спочатку автор подає портрет хазяїна).

Найкращим різдвяним подарунком —

"Нові Дні" для Ваших ближніх!

"Чоловік (наймач — А. Ю.) якийсь час мовчки, ніби про себе, бубонить:

— Робочих би мені...

— А ми ж що: пани чи як? — посміхається Корній.

— Наймаєтесь?

— Та вже ж не танцювати сюди походились. Вам багато?

— Та так... чоловіка з п'ятнадцять...

— Повноробочих чи третяків?

Чоловік не зразу відповідає і все оглядає юрбу, яка теж стежить за ним десятками пар цікавих, напружених очей.

— Та й повноробочих і третяків... — повагом муркає він. — І дівчат... трохи.

— Є й дівчата, й третяки, і повноробочі. Це в економію чи до хазяїна?

— До хазяїна... до мене.

— Куди? Куди? — пробігає по юрбі і п'єтїм:

— До хазяїна... до мужика!...

— Хм... — незадоволено стискує губи Корній і замовкає.

Чоловік пильно зиркає на нього і ніби байдуже питає:

— А чого ти так, дядьку, хникаєш?

— То так... не до талії робота!

— Що? Економический кандьор лучче? — тупо посміхається хазяїн.

— Та краще кандьор їсти, ніж у мужика робить... А по чому даєте?

— Даю добре. В економії так не дадуть. Повноробочому до Семена 50, третяку 40, а дівчатам — 28.

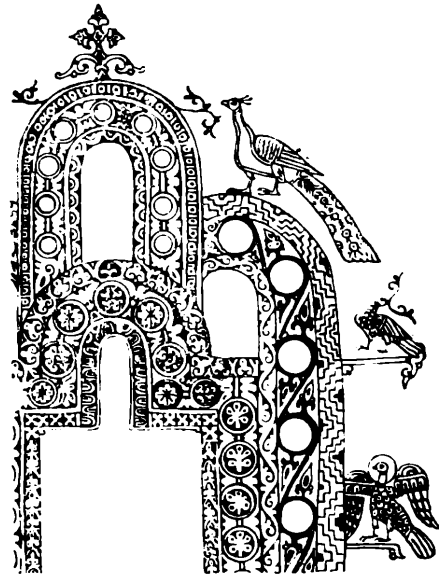
— Ого-го-о! — протягує Корній. — Ну, ми з вами сватами не будемо..."

Крім яскравих малюнків життя заробітчан і наймитів у поміщицьких економіях та під час голодних мандрів, В. Винниченко дав соковиті зарисовки дореволюційної казарми і в'язниці, революційної інтелігенції та дрібного міщанства. Та це вже виходить поза рамки цієї статті.

Назагал ранній Винниченко був надто полонений стихією українського села. Цього слід було й сподіватись, маючи на увазі його походження і той незаперечний факт, що українське село було і є досі основою і джерелом українства взагалі, отже й В. Винниченка як українського письменника.

Але тут приходиться одна важлива заввага: українське село в творах В. Винниченка — це майже виключно наймити і заробітчани в їх взаєминах з поміщицькою садибою — "якономією". Численний (навіть найчисленніший для більшості областей України) прошарок самостійних господарів-селян — зокрема так званих "середняків" — майже не фігурує в творах автора з сільською тематикою.

Тим часом *середняцьке селянство*, хоч і помітно розмиване процесом суспільно-економічного розвитку, вилонюючи з себе на одному полюсі сільських багатіїв-куркулів, а на другому — зли-

Фрагмент мініатюри. 1120-1128 pp.

дарів з клаптиком землі, а то й зовсім безземельних наймитів. — все таки становило рїшальний господарський чинник українського села. Не бацити і не знати цього наш автор не мїг.

Отже є певна підстава думати, що модна за тих часів марксистська світоглядова настанова зумовила певну нехїть письменника до патріархального, консервативного середняцького селянства. Натомість вона живила його творчий інтерес до заробітчан і наймитів, як елементу рухливо-змінного, "сільського ферменту", звідки мїг постати новий уклад сил українського села. Письменник мріяв, що "сільський пролетарїят" може і мусить у перспективі часу забезпечити національно-українське обличчя майбутньої незалежної України. Про це виразно свідчать також три томи Винниченківських публіцистичних мемуарів "Відродження нації".

Вийшов з друку збірник політичних доповідей та статей

ІВАНА БАГРЯНОГО

ТАК ТРИМАТИ

До збірника увійшло 18 статей. На видання цього збірника Іван Олексїйович ГРЕВІННИК пожертвував 200 доларів.

Збірник має 152 стор. і коштує в Німеччині — 10 ім; в Англії — 1,25 фунта; у США, Канаді, Австралії — 3.50 дол.; у Франції — 15 фр.; у Бельгії — 120 фр. В інших країнах — рівновартість німецьким маркам.

Замовлення слати безпосередньо на адресу в-ва "УВ" в Новому Ульмі, його уповноваженим або в-ву "Н.Д."

ДРУГА ЗБІРКА ПОЕЗІЙ

Міра Гармаш випустила другу збірку поезій під назвою "Райдуга в п'їтми" (1972) — після виходу в світ першої збірки "Вїднайденї роки" (1968). В новїй збірцї вміщенї коротенькї поезїї, написанї на основї евангельського вислову "Світло в темряві світїть". Одна з поезїй закінчується словами, де їй заховується "райдуга в п'їтми".

О приїди, сильний духом, до нас,
Через мури туманів, Пророче,
Хай побачимо райдугу в час
Зубожїлий, в п'їтми серед ночї.

Цими мотивами чекання райдуги, щоб приїшла серед темряви ночї їй обгорнула український народ, просякнута цїла збірка. Поезїї написанї на рїзнї теми, але всї вони поїнятї сумом та спогадами про часи життя на рїднїй батькївщинї та про її людей.

Міра Гармаш згадує незабутнї часи своїх дїтячих рокїв:

Ми ходили колись по лїлеї
У червневї п'янкї вечори...
Не забути пори тїєї,
Не забути тїєї пори.

Вона згадує, як і в першїй збірцї, про рїднїй Львїв:

Чи згадаєш про мене,
Львове, мїсто кохане?

Вона згадує про рїдних газдїв і газдїнь, знеможених працею, з порепаними руками:

Дорогї мої газди їй газдїнї,
Вашї репанї руки і душї мїцнї
Я ще тямлю донинї".

Далї йдуть спогади про бандури, трембїти їй лїтаври, про давнї вїки:

Хай дзвенять бандури!
Хай гримлять лїтаври!
Хай трембїти тужать,
Плачуть сопїлки!

Бо:

В них прадавня слава,
Мудрїсть і вїки.

Із спогадами переплїтається їй сум, туга по рїднїй землї. У вїршї "Українї" вона пише:

Нема кращой в свїтї
За Тебе.
У серцях тїльки Ти.

Сумуємо, але надїємось. Сумнї думи про радїсне майбутнє:

Упав наш авангард,
Та з ним вїн воскресне,
І ми осїннї сїрї днї
Обернемо у веснї.

Найбїльшим смутком для неї є чужина, яка нїколи не може заступити рїдну землю, рїднїй край з їйого пишною природою:

Я живу в руїнах,
Я — і юнї мрїї,
А кругом пустеля,
Чужина нїма.

Символом свїтла для неї в чужїй сторонї стала Леся Українка:

Бо символом свїтла Ти стала менї
Бо п'їтми безпросвїтнїй, в чужїй сторонї.

Як ми писали вже в рецензїї на першу збірку поезїй Міри Гармаш (Новї Днї, 1970, ч. 247-248), одним із улюблених мистецьких засобїв поетеси є прикладка, що її раз-у-раз вона вживає з метою ширше розгорнути, розкрити змїст поетичного слова: променї-очї, вечїр-красень, велетень-народ, сон-летарг, хвїля-океан, чар-квїтко; тужить-ридає, думаю-питаю, майнути-погуляти та їн.

З їнших художнїх засобїв слїд вїдзначити такї: метафори (Цїлу нїч бився вїтер об гїлля; Свїстїв, як в сопїлку, край комина), художнї епїтети (очерети дрїмучї, мрїї шовковї), їншї образнї вислови (Листи мої... на стрїлах дум висланї, Небо... з цвяшками сузїр).

До образних виразїв належать численнї персонїфїкованї форми (слухає неба, слухає мїсяць, вересень пряде срїблястї нїтї, у неба втомленї счї, вїття зелене загляне та їн.).

Образна мова поезїй Міри Гармаш заслуговує на увагу як художнїй засїб поетеси, що ним вона умїло орудує, збуджує почуття насолоди в читача. Тїльки треба прочитати кожнїй вїрш, щоб вїдчути це почуття. Справдї, їй ця друга збірка вражає красою вїрша, що свїдчить про талант непересїчної мистецької вартости, яку виявила поетеса.

В кїнцї мусимо додати кїлька слїв про деякї мовнї недогляди, що є в збірцї: пропущенї коми, росїйськї слова ("краска"), недотримання правил правопису (безталантнї, паде) та їн. Але всї цї дрїбнїцї не перешкоджають оцїнити художню творчїсть Міри Гармаш, яка обїцяє нам новїшї твори, одягненї в мистецьку красу та обгорненї в сподївану "райдугу в п'їтми" нашого невідрадного життя.

Обгортка збірки, скульптурнїй портрет, графїчне оформлення книжки та їлюстрацїї — роботи Романа Василюшина.

НАЗВИ КОЗАКІВ ТА СПОРІДНЕНІ З НИМИ СЛОВА

Свою першу спробу проетимологізувати всі назви козаків я зробив у своїй праці "Про давню козачину і пізніше козацтво", що була надрукована в лондонському журналі "Визвольний шлях", кн. V за 1967 р., але в тій спробі я ще не зміг "доколатися" до найпервісніших етимологій, а подав тільки можливі пізніші перетягнення цих назв, що, кінець кінцем, призвели до того розуміння, що "козак" — це, мовляв, тюркське слово із значенням "вільна, незалежна людина", як його визначив у своїм "Опыт"-і Радлов. Я тоді заперечив, що це слово тюркського походження, але й на адигейському ґрунті, кажучи, не з'ясував первісної його етимології, бо ще не мав свого виробленого комплексно-аналітичного методу етимологізації та не опанував потрібною мірою адигейського мовного матеріалу.

Тепер я хочу подати якнайглибшу етимологію всіх цих назв і думаю, що це буде остаточна їх етимологія.

Назва "козак", з усіма її різновидами, така ж давня, як і саме історичне явище козащини як вояків, що відрізняли себе від рабів, а пізніше від скотарів та хліборобів—"гречкосіів", як зневажливо називали українські запоріжці українських селян-хліборобів аж до останніх часів сого існування, і на ознаку такої своєї шляхетности носили на головах чуприни-оселедці, як це засвідчив Рігельман для початку XVIII ст.

Чи не найдавнішу історичну згадку про назву "козак" маємо в одному стародавньому грецькому переказі про нахід, який з'явився був на берегах Греції ("суходолу") і геть чисто спустошив їх, а на чолі цього народу був якийсь "Коза". Я подаю цю звістку за українським перекладом "Історії культури" Юлія Ліпперта, не мавши, на жаль, змоги перевірити в німецькому оригіналі, якого там слова вжито — слова "коза" чи німецького його перекладу "Ziege". Але і в цьому останньому разі мала б значення семантика цього слова, бо етимологічно слово "коза", як побачимо далі, споріднене із словом "козак", а їхня, цих слів, співзвучність призводила, як відомо, до помилкового виводження назви казаків із слова "коза". Згідно із своєю релігійною теорією первісного приручування диких тварин, Ліпперт і цю згадку про козу пояснював так: "Такі перекази свідчать звичайно про народи, котрі уявляли собі свого провідного бога згаданим способом у сполученні з відповідною твариною¹". Але насправді це могло бути або власне ймення ватажка, або його титул — "князь" абощо. Таке ймення було в одного половецького хана, згадане в "Слові о полку Ігореві" як "Кза", а в наших літописах, якщо не помиляюся, — як "Коза". У сучасних угорців ще й тепер є ймення "Кеза" (звуківі варіанти цього утворення я поясню далі), у сучасних японців — "Козо". А що це міг бути тільки

титул, про це свідчить етимологічне споріднення слів "кесар", "цісар", "кайзер", як це я довів в іншій своїй статті, з лексико-семантичним комплексом, до якого входять і назви козаків.

Другий такий переказ згадує Йоганн Гербіній у своїй виданій 1675 р. в Німеччині книжці "Релігійні київські печери, або Підземний Київ". У цій ширшій супроти заголовку змістом книжці є навіть теза: "Сучасні козаки — давні вояки-косоносці у війську Олександра Великого". А в тексті автор пов'язує назву "козак" (власне, "косак") із назвою "коси" (що нею косять), покликається на якогось безіменного "полеміста", який нібито твердив, що у війську Олександра Македонського були скити-бористеніди, озброєні косами, і що слово "косоносці" є нібито в VII книзі праці римського історика Квінта Курція про подвиги Олександра Великого. Проте Гербіній сам не знайшов цього слова ні в "Історії" Квінта Курція, ні в будь-якому іншому джерелі²). Насправді ж ця псевдоетимологія виникла так, як і оте пов'язування слова "козак" із словом "коза", бо "коса", як це я також з'ясую з цієї статті, етимологічно споріднена із назвою "косак" через спільного етимологічного "предка". Якже "косоносці", справді, були у війську Олександра Македонського, то то були "чуприндири"-козаки, бо козаки завжди були там, де була війна, а війни Олександра Македонського втягали в такі події багато народів того часу, в тому числі могли втягти й козаків як таких.

Уже виразніше про козаків згадує Страбон під назвою "Kosaioi"³).

Візантійські греки словом "Kosaioi" називали Черкесію, а це збігається з осетинською назвою Кабарди — "Казах" і в'яжеться з тим історично відомим фактом, що в давнину найбільше "козакували" черкеси та кабардинці, як я це показав у в своїй праці про козачину й козаків. З цими ж народами історики, базуючись, либонь, на тому, що осетини й тепер називають кабардинців "касагон", пов'язують і літописних "касогів" чи "косогів", а ця назва є синонімом слова "козак" і в такій формі вона збереглася в сучасній турецькій назві козаків "Kossah", як також у в еспанській їх назві "Cossagos".

¹) "Історія культури", переклад П. Дятлова і Хв. Мойси, Нью-Йорк, 1922, стор. 87.

²) Подаю це за статтею Г. Ломоніс-Рівної "Роксолани в уяві Гербінія, надрукованою в "Літературній Україні", ч. 86, з 28 жовтня 1968 р.

³) Я беру це слово з праці Губарьова "Книга о казаках", вип. V, Париж, 1957 р., тільки в нього воно подане в російській транслітерації, я подаю в можливим латинським написанні.

Зрештою й назви "черкес" та "кабарда" мають ту саму семантику, що й "козак", як це я з'ясував в окремій статті на цю тему.

Усе це підказує думку, що етимологію назви "козак" та її різновидів треба шукати в даних адигейських мов, що правлять за "ключ" і в багатьох інших моїх етимологіях. Наявність багатьох і різних будовою назв для козаків (а я їх тут ще не всі згадав) можна пояснити тим, що спочатку це були не окремі слова, а описові зислови, що склалися із слів, які можна було вживати в різному порядкуві, ба й замінити їх іншими словами-синонімами та по-різному їх оформлювати. Пізніше з цих висловів потворилися слова-лексеми, що, так чи так утворені, стали приналежністю тих чи тих говорів, нарічтів, мов, а їхнє походження з висловів було забуте.

Етимологія цих назв і має віднайти ті давні вислови та слова, що з них вони склалися, а це й дасть зрозуміння найпервіснішого значення та характер утворення їх. У сучасних адигейських мовах ті давні слова, що стали пізніше **беззначенненими складниками** досліджуваних назв "козак", "косак" тощо, збереглися то як окремі повнозначні слова, то як морфеми — приростки або наростки.

Найзручніше починати дослідження цих утворень з найпростіших серед них назв — давньої хозарсько-жидівської назви козаків "каса" та сучасної китайської "кеса". Перший складник цього утворення "ка-", "ке-" можна вивести із слова "кІэ", що тепер в адигейських мовах значить "хвіст", "спідниця", "кінець" (напр, палиці⁴⁾), а первісно це могло, очевидно, означати й волосся на голові. Другий складник "-са" — це виразний дісприкетник, творений або від дієслова "сын", що тепер в адигейських мовах значить "згоряти", або від дієслова "сэн", що тепер в адигейських мовах значить "піддаватися муштрі", а це значило "згорілий" або "вимуштрований", "підданий обробці". Разом "каса", "кеса" могло означати "волосся згоріле" в розумінні "зголене", бо значення горіння й різання походять від "тертя" палиці об палицю, тобто від первісного добування вогню, або "волосся вимуштроване", тобто піддане певній обробці, може, навіть стиснуте до одного пучка, "чуприни" - "оселедця". Про те, що складник "-са" означав "голене", свідчить сучасне адигейське "упса" — "голений". Пізніше оте "кІэ" могли зрозуміти як дієслівний приросток із значенням сучасного слов'янського приростка "під"- (що теж, між іншим, походить з іменника: "під" — низина), наприклад, у дієслові "під-гребти" (напр, стіжок), а поєднання "кІэ" з дісприкетником "са" могло вже означати просто "(волосся) підголене, підбите (під польку)" або "(волосся) стиснуте (до вигляду чуприни)", причому слова, взяті в дужки вже не входили в семантику утворення "каса", "кеса", про них уже забули, бо витворилося таке самостійне поняття, як у нашому слові "коса" (дівоча), що як це легко зрозуміти, теж утворилося так, як і "кеса", "каса", а його теперішнє закінчення "-а" виділилося із отого дісприкетника "са". Інакше сказавши, "каса", "кеса" й "коса" стали самостійними

словами-іменниками, перші два — назвами козаків, а третє назвою дівочої заплетеної, "вимуштрованої" коси, тієї коси, що нею косять (довгий, вигострений ніж) тієї "коси", що її по-російському звуть "селезьнка" (довге гладеньке тіло), "коси" — замілі на річці, вигладженої течією води, "коси" — вінка цибулі, заплетеної, як коса дівоча. Сюди ж можна приєднати й слова "каса" (по-російському "касса"), італійське "cassa" — первісно виплетена калита на гроші, "киса" — торбинка, "кисет".

З фонетичного боку звуки "а" та "е" після логоткового "к" могли бути іншомовною, у дзох можливих варіантах субстанцією редукованого, тепер адигейського "э". Але вони, особливо звук "а", могли бути й вислідом звукозміни, що сталася в умовах поєднання "кІэ" із спросткованим дісприкетником "иса", що тепер в адигейських мовах також значить "згорілий" (інше його значення "настовбурчений" теж можна застосувати до значення "чуприни", що "стирчить" на голені голові): у скупченні звуків "эы" (тут "јы" з адигейського двозвука "и", з приростка "и"-), редукований "ы" в ненаголошеній позиції випав, а "ј" асимілював попередній звук "э", перетворивши його на звук повного творення "е" (в "кеса") чи "а" (в "каса"). Замість спросткованого "иса" тут могло бути спростковане "еса", творене від дієслова "есэн", що тепер в адигейських мовах значить "бути призви-часним", а це те, що й "вимуштрований", але звукозміни тут могли бути ті самі: утворене внаслідок поєднання "кІэ" із "еса" скупчення звуків "эјэ" (тут "ј" з приростка "е"-, бо літерою "е" в адигейському правописі позначають цей двозвук) втратило своє друге редуковане "э", а "ј" асимілював попереднє "э", перетворивши його на звук повного творення "е" чи "а". Щодо звука "о" в слов'янському "коса", то його можна пояснити тим, що другим складником у ньому був дісприкетник "уса", творений від дієслова "усэн", що тепер йому в адигейських літературних мовах надано значення "укладати" пісні, вірші, але первісно воно могло означати "укладати", "заплітати" волосся в джуг, в косу. Внаслідок приєднання до "кІэ" дісприкетника "уса" у вислові скупчилися звуки "эуы" (тут "уы" з двозвука "у", що стоїть на початку "уса"), а пізніше з цього скупчення випало редуковане "ы", а півголосний "у" асимілював попереднє "э", перетворивши його на звук повного творення "о". Між іншим, про можливість у цьому утворенні складника "са" може свідчити й те, що це з нього утворилося слов'янське "уса" (вуса), а вуса — це "підкручена" частина бороди (згадаймо німецьку назву вусів: "Schnurbart"). Але в слові "коса" міг бути інший перший складник, а саме "кьуэ", що тепер в адигейських мовах означає "балка", "яр", але, за закономірністю семантичної "антоніміки", воно могло означати й "горб", "купу", "копу" (снопів), "колицю", польське "корієс" (насипаний горб, кучугура), а це могло відноситися й

4) Ці й далі використані адигейські слова я беру із видання: "Кабардинско-русский словарь", Москва, 1957 р.

до волосся на голові, "кучми", як про це може свідчити назва зимової шапки в лемків "копач"⁶⁾). А написання "к'юз" адигейці читають як "о", а іноді й пишуть "к'ю". Пізніше утворення "к'юзса" могли розуміти як спросткований дісприкметник, тобто "к'юз"-сприймати як приросток, а це означало "те, що перебуває позаду", бо таке значення масмо тепер в адигейському дієслові "к'юзсын", а коса звичайно звисає ззаду, на спину. Звук "и" (українське) в слові "киса" виник внаслідок того, що першим складником у цьому утворенні було "к'и" як фонетичний варіант "к'іэ", а це, аналогічно до згаданої вище закономірності, й дало звук повного творення "и".

Дуже можливо, що в наведених вище фонетичних деталях чимало тільки здогадного, а може й зайвого, але з усього від початку цієї статті сказаного і з цією "фонетикою" включно виходить, що оті назви козаків "каса", "кеса", як і "косоносці" Олександра Македонського, постали як назви чуприни-оселедця, а потім стали й назвами тих воєнків, що носили цю "прикрасу" на голові.

Само собою розуміється, що утворення "каса", "коса" в значенні "чуприна" стали основою й тих назв козаків, що мають ще додаткове оформлення. Перше маємо в Страбоновім "kosaioi", у візантійському "kosakhia", друге — в написанні "cosac", збереженім у історичній пам'ятці XIII в. "Codex Sumanicus" — і, у "косак", записанім у "Синописі" I. Гізеля, така ж форма цієї назви в Гербінія, у французькому "cosaque", в англійському "cossack". Сюди ж належить і літописне "касог". Утворення "кес(а)", "кас(а)" увійшли як друга частина до складу слів "чер-кес", "чер-кас", "(донская) чер-каса".

Слід тут зазначити, що прізвище "Косак" (польське "Kossak) необов'язково означало, що це людина козацького походження, — це могла бути людина, що так, як козаки, "оформлювала" своє волосся. Так само й польське слово "kasak" як назва довгої жіночої блузки ніколи не означало, що це "козацький" одяг: згадаймо, що адигейське слово "к'іэ" означає також "спідниця", тобто щось довге, рясне. Українська назва великого ножа до шаткування капюсти "косак" спочатку означала "довге загострене".

Усе сказане про походження першого складника в словах "каса", "кеса", "коса" зберігає свою "силу" й для тих назв та слів, що в них другий складник звучить як "-за". Це "-за" — дісприкметник, творений від дієслова "зын", що в сучасних адигейських мовах значить "проціджувати", а це ж те саме, що й "стискати", "згнічувати" (напр. так наші селяни "відгнічували" сир, витискаючи з нього сироватку), і в адигейських мовах є слово "к'юза", що й прямо значить "стиснутий", "стягнутий". Якщо перенести це значення на людське волосся, то це буде "підбите під польку" чи підголене, "стиснуте" в чуприну чи, може, й заплетене в косу волосся. Але написання "к'юза" може звучати як "к'за", бо написання "к'ю" означає один абруптивний задньопіднебінний проривний звук "к". Такого походження могла бути форма ймення половецького хана "К'за", згадане в "Слові о полку

Ігореві". Але форма "К'за" могла виникнути і з поєднання "к'іэ" та "за", оскільки "э" було в ненаголошеній позиції і могло внаслідок цього випасти. Очевидячки, це останнє було й справжньою етимологією ймення згаданого хана, який теж міг носити чуприну на ознаку свого шляхетства. Для утворення форми з голосним після "к", як у згаданому урґорському йменні "Кеза", в японському "Козо", в назві ватажка "Коза" з грецької легенди, в назві села "каза", що й досі збереглася на Півдні України, як і в назві свійської тварини "коза" та інших значень цього останнього слова, треба знайти інші фонетичні можливості, оскільки тут наголос на останньому складі. Можна припускати тут іншомовну субституцію, але ймовірніша асиміляція звуків. Я не знайшов у приступних мені словниках адигейських мов прямого утворення "изын", тобто "зын" з приростком "и", але, без сумніву, він був тут можливий, і тоді це "и", як двозвук "йи", і міг дати такі звукозміни, як він дав в утвореннях "кеса", "каса". На можливість такого спросткованого утворення можуть натякати й такі адигейські дієслова, як "идзын", що означають "скидати щось із чогось", в цьому разі, може, волосся з голови" (а "дз" взаємозамінне із "з", як це маємо і в словах "дзеркало" — "зеркало"), як "ижьэн" — засмагати на сонці (по-російському "загорать"), а це ж близьке до "згоряти", використане в етимології "кеса" "каса" (звук "ж" теж взаємозамінний із "з").

Для утворень із голосним "о" можна використати дієслово "узын", що в сучасних адигейських мовах має значення "хворіти" (по-російському "болеть"), бо голення — це для давніх часів було болуче (тоді ж голилися не дуже гострими "лезами") "тиснення". Як один із аргументів на доказ саме такого походження другого складника в слові "коза" можна припускати, що етнонім "узбек" має в своєму складі "узы", що могло бути наказовим способом, а ціле слово могло означати "голиголова" (узбеки ще й тепер голять усю голову). Цей складник увіходить до складу кабардинського слова "үзден", а це значить "шляхтич", і ця шляхта на ознаку свого шляхетства мала голені з чупринами на чолі голови. Можливо, що й японське ймення "Козо" спочатку означало "шляхетний". Від дієслова "узын" походять назви річок "Узинь" на Україні та "Узень" в Росії, а річка — це течія, "спадання" води й "тертя" берегів тощо. А волосся й вода, зокрема течія семантично пов'язані, як це я з'ясував у своїх етимологіях.

З фонетичного боку поєднання "к'іэ" з "уза" дало таке скупчення звуків, як і в поєднанні "к'іэ" з "уса", а внаслідок цього виник звук повного творення "о".

Але й тут так, як ув етимології слова "коса", могло бути так, що до виникнення звука "о" при-

⁶⁾ "Словарь української мови"... упорядкував Борис Грінченко, у Києві, 1908 р.

⁷⁾ Про використані тут фонетичні закономірності див. у згаданому вище кабардинсько-російському словнику на стор. 493-494.

звела наявність у первісному вислові слова "к'юэ" (а не "к'Іэ"), поєднаного із "за", і складник "к'юэ" пізніше стали розуміти як приросток, який телер в адигейських мовах означає "перебування позаду" чогось, у цьому разі звисання "стиснутої" голонням чуприни чи заплетеної коси на спині.

Можливо, що й тут, як і в питанні про фонетичні та морфологічні деталі утворень типу "каса", "коса", чимало ще гіпотетичного, але зся сукупність даних, як і аналогія із ясным для нас словом "коса", вказують на те, що утворення "каза", "коза" з застосуванні до вояків-козаків означали "чуприна"- "оселедець", і від них пішли назви козаків із звуком "з" у середині. Назва села на старих запорізьких землях як "каза" (це відповідає сучасному адигейському "к'юажэ", в якому є оте "к'юэ"), аналогічно до італійського "cassa", спочатку означала, мабуть, "курін", сплетене з гілля приміщення. "Коза" — свійська чи дика названа так через "стиснуті" догори роги, як про це може свідчити українська назва вола "козій": це віл із стиснутими, як у кози, посередині і розведеними вгорі рогами. Музичний струмент "коза" (дуда) одержав цю назву від того, що музика "стискає" її під пахвовим ліктем. "Коза" — бурдюк, мабуть, близька семантично до цього, бо й його "стискають", щоб "зидіти" з нього молоко чи інше питво. "Коза" — в'язниця має таке походження, як і "каза" — курін, як італійське "cassa", від яких походять "казарма" й "касарня", а їхню семантику відтворено в польському "więzienie" та в українському "в'язниця", тобто щось "зв'язане", "сплетене" як будівля. "Коза" як інша назва різдвяної забави "перегині" чи "перегоні" має цю назву через те, що її (дівчину) зв'язують окраками, зокрема руки прив'язують до голови і так роблять ніби "стиснуті" роги кози. А що в цій забаві вибирають ще й "козака", то це свідчить, з одного боку, про безсумнівну належність цієї "кози", як і всіх інших "кіз", до групи назов козаків, а з другого — що й назва "козак" пов'язана з таким "чупринним" оформленням волосся на голові. "Коза" в поліні — це прополювання "чупринки" на баштані.

"Коза" — засушений висряк з носа. "Водити козу" — пиячити, "цідити" горілку.

Немає сумніву, що утворення "каза", "коза" увійшли до складу назов "касог", "косаг" (є прізвище "Косаговський"), "казак", "козак", "казак", "козар", зникло як назва козака, але, як побачимо далі, збереженого в утворенні "козарлюга" та в назві гриба й козячого пастуха "козар". Якщо мати на увазі назву "козак", то воно і в сучасній українській мові необов'язково означає вояка-лицаря, як це визначив у своєму словнику Б. Грінченко. "Козак" називається гарний, але хитрий віл, на відміну, либонь, від вола "козія", бо, може, його так названо за гарні роги, оскільки для українців добрі воли мусять бути "круторогі", як "прудиус" мусить мати пишні вуса. Є й українське прізвище "Козій". А назва сивих круторогих волів "черкаською породою" хоч і в'яжеться з етимологією слова "черкас", але не означає, що цю породу виходили "черкаси" (в даному разі українці) як етнос. Прізвище "Козак" також не свідчить про

козацьке походження його носія, а тільки про відповідне оформлення волосся на голові. У здрібній формі "козачок" — це комашка, пруттик у дитчій грі, панський слуга: комашка — гладенька, як обголена, рослина, мабуть, з відповідним листям (я її не бачив і не досліджував), козачок-слуга, мабуть, "зимуштруваний", бо таке значення, як ми бачили, в складниках цього утворення є. Гриб "козар", мабуть, теж має певні прикмети (я його не знаю). У словенській мові є слово "kozarek", що значить "чарка", а це пов'язане з отим хоч би й українським звичаєм "козу водити" — пиячити, а з "козарка" "цідять" горілку. Український одяг "козачка" і російський "казакин" ні в якому разі не означають, що це козацький одяг: ці назви походять від того, що це "стиснуті" у стані і ряснополі жупани.

До назов козаків належать і слова "кайсак" та "корсак", що ними не так давно називано телерішних казахів. Форма "кайсак" утворилася із "к'Іэ" (чи "к'юэ" як розглянутого вище варіанту першого складника) та з "иса", тільки в скупченні звуків "э́й" після випадку "ы" не сталося повної асиміляції "ј" з попереднім "э" і внаслідок цього виникло не "ка", а "кай". У "корсак" до "к'Іэ" (чи "к'юэ"), ще до поєднання його з складником "са", приєднався складник "ур", що тепер в адигейських мовах значить "довбня", а разом "к'Іэ" + "ур" означало "кучмю" волосся, яке треба було підголити, щоб вийшов "оселедець" чи "коса". У скупченні звуків "зу́" відбулася така зміна, як у слові "коса", внаслідок чого виник звук "о". Слово "корсак" відоме з різними значеннями: це назва стелового лиса в дінських козаків і в киргизів, на Запоріжжі є р. Корсак. Прізвища "Корсак" є в українців, був уніятський митрополит Михаїл Корсак, що помер у Римі і був похований у церкві Сергія і Вахха (1639 р.), в литовців є прізвище "Корсакас", у росіян "Корсаков". У дінських козаків хутряна шапка зветься "корсак", а це свідчить про те, що й це утворення пов'язане семантично з оформленням поросту на голові чи хвіст, як у лиса.

Для остаточної етимології цих назов треба з'ясувати походження кінцевих наростків "-г", "-к", "-х" та інших оформлень. Хибно було б думати, що ці наростки приєдналися пізніше до отих нібито найпервісніших "каса", "каза", "коса", "коза". Ні, це були незалежні від них комбінації тих первісних висловів, що про них була мова десь на початку цієї статті: одні склалися з меншої кількості слів, другі — з більшої в різних племінних мовах, у говорах тощо, причому це, мабуть, означало меншу чи більшу шляхетність носіїв цих "кіс" — чуприн. Про це може свідчити наявність у китайців, крім отієї розглянутої назви "каса", ще й іншої — "кюйсеу". У цьому утворенні частина "кюйс(э)" — утворилася так, як "кайс(а)" — в "кайсак", тільки напочатку тут було не "к'Іэ" (як у "кайсак"), а його варіант "к'Іы", що й дало звучання "кю". Але в цьому другому китайському слові чи, власне, в назві є ще й складник "-(е)у", який міг виникнути з наказового способу (чи дієприкметника, бо ці дві форми творилися однаково) "еуэ", твореного зі дієслова "еуэн", що тепер в адигейських мовах

означає "підбивати", (вгору), "стругати", а це могло додатково підкреслювати, що чуб підголений вище, як у того, хто мав тільки "кеса". (Звук "е" в дужках — це той звук, що утворився із скупчення звуків "э́э" за згадуваною вище закономірністю, а кінцеве "э" в "еуэ" відпало). Ця можливість буде ще зрозуміліша, коли розглянути утворення, записане в Страбона: "kasaloi". У цьому утворенні "oi"-грецьке закінчення множини, тож треба розглянути тільки частину "kasai", власне її складник "-(a)i". Цей складник постав через приєднання до "кас(э)" дієприкметника "е", твореного від дієслова "ен", що тепер в адигейських мовах значить "цілий", "увесь", а в цьому утворенні, в утворенні "касай", воно означало, що це більша чи пишніша, ніж звичайно, "коса"-чуприна. (Фонетично "е" — це "jэ", а коли з нього випало кінцеве "э", то й залишився тільки "j" — "й"). Семантика цього утворення збереглася в українських формах "лобай", що значить "лобатий" (є й українське прізвище "Лобай"), "бородаї", що значить "бородатий", з великою бородою. Є українське прізвище "Чубай", назва пташки "чубайка", а слово "чуб" первісно означало "волосся підбите" (з адиг. "чы" — волосся та "убэ" — "підбите", з "убэн" походить і слов'янське "убивати").

Якщо взяти тепер слово "касог", "косаг", то в ньому "-(a)г" утворилося з дієприкметника "игуэ", твореного від дієслова "игуэн", що в сучасних адигейських мовах означає "запихати щось у віщось", а це можна розуміти як "заплітати", "скручувати", "прудити" (як у "прудивус"). (Звук "а" у дужках постав за згадану закономірністю з "э́э"). А разом "косаг" означало "косатий", "чубатий". А що ціле це утворення — "косаг" можна вважати за осетинське, то в осетинській мові "-г" пізніше стали усвідомлювати як наросток збільшення прикмети. А втім, наросток "-гуэ" є і в адигейських мовах, ним творяться прикметники від іменників, в цьому разі від іменника "коса" (як воно стало іменником), і за допомогою цього "гуэ" могло утворитись значення "косатий". Є в осетинській мові й назва "каосаедж", що нею осетини називають кабардинців, а це збереглося в українській мові як назва птаха й людини (прізвище "Косач"). Але в осетинській є ще й форма "каесаегон", в якій "-он" ще збільшує "косатість", "чубатість" у такому значенні, як збережене в українській мові "чуприндир", а наросток "-дир" — це осетинський наросток збільшення прикмети, він зберігся в українській назві качура — "косатар", в якому "д" змінилося на "т" під впливом форми "косатий" (у качура є кучерик на хвості)⁸).

Форма "казах" утворилася через приєднання наказового способу (чи дієприкметника) "ихуэ", твореного від дієслова "ихуэн", що в сучасних адигейських мовах має близьке до отого "игуэн" значення — "вміщатися в чомусь". Крім того воно близьке до адигейського дієслова "ихун", що значить "випадати" (про волосся), а це все зв'язане з підголюванням та скручуванням чуприни. Взагалі форма "казах" це, можна сказати, фонетичний варіант (взаємозаміна "г" й "х") "касог". Фонетичні зміни відбулися так, як і в першій формі: кінцеве

"з" відпало, а "ху" — це задньопіднебінний глухий спірант "х". Пізніше цей складник стали розуміти як прикметниковий наросток із значенням збільшення прикмети, його тепер в адигейському правописі пишуть "хьу", але читають як "х". Форма "ко-сак", "козак" утворилася через приєднання до "коса", "коза" дієприкметника "ихуэ", твореного від дієслова "ихуэн", що його в згаданому вище кабардинсько-російському словнику подано як синонім слова "игуэн". А звідси випливають і всі прикмети форми "козак", тобто й вона означає "косатий", "чубатий", і фонетичні зміни відбулися такі самі. У сучасних адигейських мовах "-кь" — це прикметниковий наросток із значенням збільшеної прикмети.

Таким чином, виходить, що "касог", "казах", "козак" у їхніх кінцевих наростках — це тільки варіанти тієї самої форми збільшеної прикмети.

Форма "козар", "хозар" утворилася через приєднання до "коза" слова "ер", що, очевидно, мало значення дієприкметника від "ерэн", що тепер в адигейських мовах має значення кисло-го молока, щось таке, як "сколотини" в українській мові, а це теж надає значення "підбитої" (вгору) чуприни. Що форма "козарь", мала значення "козак", про це свідчить утворення "козарлюга", яке тільки й можна утворити від "козар". В українській мові наросток "-юга" має значення збільшеної прикмети: "ледацюга", "вовцюга" тощо. Форма "хозар" у своїм першому складнику має "хуэ", що тепер в адигейських мовах значить "сухожилок", "в'язка", а це значення близьке до "чуприни". Про зв'язок слова "козар" із словом "козак" може свідчити й те, що запоріжці аж до XVIII ст. виводили своє походження від "роду козарського". У козацьких літописах Величка та Грабянки і назву "козак" виведено з назви "хозар". А Хозарія мала ж тільки династію тюркського походження, населяли її різні народи, а військо було наймане, очевидно, з козаків. Тим і не залишилося на місці цієї держави ніякого особливого етносу, бо ж козаки так і не перетворилися на окрему націю.

Але було б хибно думати, виходячи з того, що "ключем" у цих моїх етимологіях стали дані з адигейських мов, що інші народи запозичили назви козаків від адигейців, зокрема від одного з адигейських народів — черкесів. Уже самий той факт, що самі черкеси себе словами "касоги", "козаки", ба й "черкеси" (у їхній вимові "шэрджэс") не називають (вони себе називають "адыгэ), свідчить про якість ширше субстратне коріння назв "козак", "казах" тощо. При цьому не можна не звернути уваги на те, що хоч назви козаків дуже давні і з широким ареалом поширення, але, разом із назвою "черкаси" та "козак", вони найдовше були назвами українців (аж до XVIII ст.) та глибоко закорінені в лексико-семантичній системі української мови, бо ними називаються й рослини, тварини та різні речі, як також багато й прізвищ в українців такого типу,

⁸) Про ці наростки у виданні: "Осетинско-русский словарь", Москва, 1952 р.

СКОВОРОДІЯНА

Григорій Сковорода. Поезії. Київ, "Радянський письменник", 1971. 239 стор. Бібліотека поета. 35 коп. Тираж 16.000. Вступна стаття І. Пільгука "Естетичні погляди Г. Сковороди".

До збірки увійшли "Сад божественних пісень" — 30 пісень мовою оригіналу; інші віршовані твори, як: Пісня ("О жизнь безпечна!...", Фабула ("Как только солнце к вечеру запало"), Епіграма, Фабула де Тантало ("Цар Тантал когдась Ювиша до дому"), Квід ест віртус?, Фабула ("Старичок нѣкій Філарет в пустинѣ"), "Все лише моршин, печален всегда ты", Де лібертате, Ест кведам меренті флере волуптас, Разговор о премудрости, "Хоть сначала грѣх приятен".

"Переклади" Г. С. Сковороди з М. А. Мюре, Овідія, Вергілія, Горація, Сидронія Гозія.

"Басні харківські" — 30.

Додаток — переклади з Сковороди Миколи Зерова: "Похвала бідності", "Ось вона молодість", Епіграма, На день народження Василя Томари.

Пільгук Іван. Григорій Сковорода. (Художній життєпис). Київ, "Дніпро", 1971, 262 стор., 64 коп., тираж 30.000.

Автор змальовує життєвий і творчий шлях Григорія Сковороди. Описує його навчання в Київській Академії, перебування в капелі в Москві у цариці Катерини, висвітлює його педагогічну працю та численні зустрічі з видатними людьми того часу.

Книга поділена на три головні частини: Широкі обрії, Несходимі шляхи, Джерела мудрости. В тих головних розділах є підрозділи: Від рідної оселі, В обителі науки та мистецтва, Поза академією, Несподівана подорож, У придворній капелі, На довгих перегонах, Київ святкує, У класах пітики, риторики та філософії, Розгадані і нерозгадані таємниці, Перша битва, На хуторі, Химерно плетені сіті, Зачароване коло, Побратався з музами, Прощай, Переяславщино! Шляхами Слобожанщини, Відголоси подій, Дружба, Подорож до Києва, Марення чи привид? Основи "добронравія", Тривожні дні, Пізнай себе, Коб-

як "Черкасенко", "Черкасевич", "Козак", "Козаченко", що необов'язково були козацько-воєцького походження. Багато важить і те, що етнічна (не національна) назва українців "хахол", яка в російській мові має значення "чуприна", це синонім слова "каса", "кеса", "коса", а отже й "козак".

З огляду на це слово "козак" можна з повним правом називати українським словом. Про те, що дінські козаки — це змосковщені козаки-українці, я писав у згадуваній вище своїй праці "Про дазную козаччину і пізніше козацтво".

зарські вісті, У Китаївській пустині, Легенда чи дійсність, Пригоди та жарти, Мовою іносказань, О темпора, о морес! Плоди роздумів, Думками зріднені, Слово сатирика, Вольність проти рабства, Дві незрівнянні подорожі, Скарби душі, Зустріч, Дубове листя.

Розповідь ведеться в мистецько-нарисовому плані з використанням багатьох документальних матеріалів.

Ніженець А(настасія). На зламі двох світів.

Розвідка про Г. С. Сковороду і Харківський колегіум. Харків, "Прапор", 1970, 208 стор., 63 коп. Тираж 5.200.

Книжка складається з двох розділів: "У пошуках істини" та "Г. С. Сковорода і Харківський колегіум". Тут мова про розвиток світогляду українського філософа — з марксистсько-ленінського погляду, про харківський період життя, про характер впливу його ідей на розвиток громадської думки на Україні.

Як оригінальний філософ Сковорода вступив в українську літературу як новатор, внісши першим на Україні зразки надхненної, величавої і пейзажної лірики, особливе значення його в літературному дробковій філософична поезія, а вніс він в літературу і сатиричні пісні. Цілковитий новатор був у жанрі байки. Він не лише своєю творчістю протиставився тодішньому способові життя, але і усією своєю поставою, життям.

Тичина Павло. Сковорода. Симфонія. Київ, "Радянський письменник", 1971. 403 стор., 1 крб. 64 коп. Тираж 8.000.

Вступне слово Станіслава Тельнюка — "Перед очима душі".

Тичина писав свою симфонію "Сковорода" майже все своє життя. Вже на початку 20-х років писав він про Сковороду з руками на хрестоматії. Для Тичини Сковорода — Людина і символ, Син України, Безвісний мандрівник, Прометей і Фавст. 1920 р. Тичина присвятив Г. Сковороді свою книжку "Замість сонетів і октав". Тичина писав про Сковороду 20 років. І не можна збагнути, коли він почав писати те перше слово, а чи дійсно ця симфонія закінчена? При публікації 1940 р. частини Симфонії "Сковорода і Біснுவатий" сам автор поклав дві дати 1920-1940. 1923 р. в журналі "Шляхи мистецтва" опубліковано "Сковорода. Уривки з симфонії": "Алегро джіокозо", "Граве", "Різолото", але опубліковано далеко не все. Недрукованою залишилася друга частина "Різолото", а також "Фінале". Чому не видруковано ці частини, годі сьогодні сказати. Годі ж остворено й частину, яку названо "Над Дніпром", і в тому тексті вже з'являється образ Біснуватого. Але Біснуватий побачив світ аж 1940 року. Тичина продовжує свою роботу над "Сковородою", вивчає не лише життя Сковороди, але й цілу його епоху. Поет бачить, що вже видруковані ним частини не є ще все. На кінці 20-их років і на початку 30-их Тичина знову береться за "Сковороду", і тоді пишуться

частини "Перший монолог Сковороди", "Перше видіння Сковороди", "Ніч", "Під брамою", "В келії", "Судить мене...", "Другий монолог Сковороди", "Друге видіння Сковороди", "На горі", "Дико", "Далеко". Всі ці частини об'єднані єдиним полем мистецького й ідейного задуму. Робота триває далі, постає продовження частини "Над Дніпром" — "В яру". "Кінець феодала" видрукуваний частково 1933 р. під заголовком "Сковорода" в "Літературній газеті". 1934 р. в журналі "Радянська література" з'являється один із складніших розділів "Сковороди" — "Диспут". Робота над Сковородою тривала й після 1934 р. Останній раз береться за роботу над Сковородою Тичина 1940 р. Він створює образ "Сковорода і Біснуетай". Та симфонія залишилася недокінченою. Чимало розділів дійшло до нас не повністю. деякі були зовсім не написані.

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО І ФОЛЬКЛОРИСТИКА

Пчілка Олена. Твори. Київ, "Дніпро", 1971, 463 стор., 1 крб. 2 коп. Тираж 30.000.

Упорядкування, підготовка текстів та примітки А. Ф. Чернишова, вступна стаття Є. С. Шабліовського і О. Ф. Ставицького.

У книзі вміщено — оповідання: Товаришки, Соловійовий спів, Рятуйте!, Біла кицька, Артишоки, Пожди, баба, нових правів, Збентежена вечера, Півтора оселедця. З драматичних творів: Сужена — не гужена, Світова річ. Поетичні твори із збірки "Думки-мережанки", Байки і з незібраних поезій 1889-1894 років. Переклади з чужих авторів, "Спогади про Михайла Драгоманова" і стаття "Сорочинська справа".

Шубравська М(арія) М(итрофанівна). Д. І. Яворницький. Життя і фольклористично-етнографічна діяльність. Київ, "Наукова думка" 1972, 257 стор. 1 крб. 20 коп. Тираж 25.000.

У книзі розглядається життя і творчість ученого, битого долею, але надзвичайно працьовитого — Дмитра Іванича Яворницького. Народився він 1855 р. в селі Сонівці Харківського повіту, помер 1940 р. в Дніпропетровському. Яворницький — історик, філолог, фольклорист, етнограф, археолог. У 1880-их роках приступив до наукової роботи. Він був невтомним працівником на ниві української науки, літератури, культури. Наукова спадщина його багата. З його іменем пов'язана велика праця про Запорізьку Січ та з висвітленням історії запорозьких козаків — дослідження археології, етнографії, фольклору, лексикографії України, переважно її східної частини. Якби всі його дослідження зібрати й видати, то наша фольклористична наука поповнилася б кількома томами цікавих матеріалів.

Щоб успішніше зацікавити публіку етнографічним матеріалом, береться за художню літературу. В галузі лексикографії зібрав бл. 60 тисяч слів, відсутніх у всіх українських словниках, також і в

словнику Б. Грінченка. Як археолог, Яворницький розкопав більше 1.000 могил.

По суті Яворницький був фундатором Катеринославського, нині Дніпропетровського, історичного музею, в якому довгий час працював, тут зняли були його з роботи, що для вченого стало великою трагедією.

Він об'їздив чи радше обходив всю Україну, особливо Катеринославщину, побував у Соловецькому монастирі, шукаючи матеріали про Кальнишевського, був у Туркестані, де жив на вигнанні і заклав там музей, був на вигнанні і в Польщі, на Кавказі, в Персії, Єгипті.

Книжка закінчується бібліографічним списком праць Яворницького, там є 210 позицій, але як зазначає авторка, багато праць ще не знайдено. Авторка пише, що Академія Наук УРСР задумує видати чи перевидати деякі твори Яворницького.

Маланчук (Вікторія) А(нтонівна). Етнографічна діяльність В. Ю. Охримовича. Київ, "Наукова думка", 1972, 139 стор. Тираж 1.200.

Володимир Юліанович Охримович народився 1870 р. в селі Велдіж, Долинського повіту, на Станіславщині. Батько його був священиком. І взагалі всі його предки були священиками. Після закінчення гімназії 1888 р. вступив на філософський факультет Львівського університету. Він цікавився природничими справами. Але через рік обставини змусили його покинути філософський факультет і перейти на правничий. В університеті багато уваги приділяв вивченню лінгвістики. Охримович стає діяльним у громадському й політичному житті. Він був юристом за фахом, а етнографом за покликанням. Був членом австрійського парламенту. 1914 р. почалась світова війна, а в лютому 1915 р. окупаційні російські війська вивезли Охримовича до Сибіру на Ангару. Тут він перебував до 1918 р., опісля знову повернувся до Львова. У Сибіру також вів етнографічні дослідження серед сибірських народів. Помер у Львові 1931 р.

У книжці висвітлюється етнографічна діяльність Охримовича, як українського вченого кінця XIX — початку XX ст., який розкрив побутову картину західноукраїнської родини, головне бойків: внутрішні родинні відносини, звичаєве право, весільний обряд. А своєю статистичною розвідкою дослідник довів, що Галичина є суто українською територією, а не польською, ані українсько-польською. Праці Охримовича й дотепер не втратили наукової вартості.

Власенко З(оя) І(ванівна). Фольклористична діяльність М. В. Лисенка. Київ, "Наукова думка", 1972, 186 стор.

З раннього дитинства Лисенко нагромаджує в пам'яті кращі пісенні зразки. І коли згодом композитор цілком усвідомив значення фольклору, він уже мав чималий досвід фольклориста. Зі студентських років до кінця свого життя М. Лисенко був дуже діяльний у галузі фольклористики: збирав, публікував, обробляв, пропагував.

вивчав народну музику, теоретично досліджував її.

Про Лисенка як основоположника української музики написано чимало статей, нарисів, спогадів, монографій. Особливо є цінними праці М. Старицького, О. Кошиця, Ф. Колесси, С. Людкевича, О. Пчілки. Проте спеціальної праці про фолкльористичну діяльність композитора ще не було. Це перша така праця, яку авторка дає читачам. Не можна сказати, що цією працею вичерпані всі питання. Тут подані лише найголовніші його аспекти.

Гайдай М(ихайло) М(ихайлович). Народна етика у фолкльорі східних і західних слов'ян. (Проблема зла і добра). Київ, "Наукова думка". 1972, 199 стор., 1 крб. 37 коп. Тираж 1.000.

подаємо кінцеві висновки автора: "Створюючи ідеали добра і зла, фолкльор західних і східних слов'ян несе в собі тенденції до утвердження людської особистості, гімну відданій любові, оспівування людської краси, критичного ставлення до церковних догм, звеличання свобідної волі людини. Це зближує фолкльор з реформаторськими ідеями та ересями на Заході й Сході у XV-XVI ст. і дозволяє поставити проблему про ролі та місце фолкльору в процесі Відродження. Ми схильні бачити спільний паралельний процес створення морального ідеалу людини у фолкльорі, мистецтві й літературі XV-XVII ст.

Відродження у східних слов'ян треба розглядати в сукупності явищ мистецтва, літератури й фолкльору. Гуманістичні ідеї, життєстверджувальні, демократичні й естетичні погляди у східнослов'янському фолкльорі в своїй еволюції збігаються з головними мистецькими і філософськими принципами Відродження, а щодо гуманістичних ідей, то вони з'явилися в фолкльорі значно раніше, ніж у літературі й мистецтві. Вже цим народна творчість підготувала сприятливий ґрунт і умови для виникнення й розвитку елементів і явищ Відродження.

Як сприймаюча сила східнослов'янський фолкльор меншою мірою відчув на собі вплив Відродження, зате гуманістичним спрямуванням, антифеудальними ідеями, моральними поглядами на важливі явища суспільного життя фолкльор впливав на розвиток ідей Ренесансу, сприяв їх появі у філософській думці та мистецтві, живив їх своїми образами та ідеями.

Народні етичні погляди дістали неоднакове відбиття в різних жанрах, оскільки окремі з них несуть більше естетичних і символічних ознак, зв'язаних із слов'янською символікою, віруваннями, обрядовим призначенням жанру. Аналіз жанрових і художньо-поетичних особливостей втілення ідеї добра і зла переконує в багатстві виражальних засобів, методу й стилю зображення людини, її духовного світу й психології".

Петров В(іктор) П(латонович). Етнологенеза слов'ян. Джерела, етапи розвитку і проблематика. Київ, "Наукова думка", 1972, 214 стор. Інститут археології. 1 крб. 70 коп. Тираж 3.000.

Монографія присвячена одному з найважливіших і малозв'язаних питань — походженню слов'ян. У праці використано найдавніші свідчення історико-писаних джерел, лінгвістичні та археологічні матеріали.

Використання різноманітних джерел дозволило авторові по-новому висвітлити досі не розв'язані питання про спільно-слов'янську мову в її часовій і просторій приналежності, критично переглянути питання про скітську мову, встановити зв'язки прадавнього населення Подніпров'я з мовою і культурою колишніх народів Малої Азії.

Автор цієї праці був одним із провідних фахівців з індоєвропейського порівняльного мовознавства на Україні, а також відомим дослідником у галузі ранньослов'янської археології.

Дарія СІЯК

ВСЯЧИНА

КЛЮБ СУМНИХ ЛЮДЕЙ

Такий клуб засновано в Лондоні. Його члени повинні відзначатися песимістичним характером мислення, на їхніх обличчях мають бути зморшки, як свідчення турбот. Мабуть, для того, щоб тих турбот було більше, членські внески в клубі дуже високі.

ПОТЯГ ДО МИНУЛОГО

Директор історико-етнографічного музею в Торонто (Канада) повідомив у пресі, що він знайшов на Алясці хатину доісторичного періоду. Незабаром він одержав величезну кількість листів: любителі туризму, запитували, чи не можна найняти цю хатину для літнього відпочинку.

ГЛИБОКОДУМНИЙ ВИСНОВОК

Орган англійських лікарів-психіатрів "Сайкік Ньюс" присвятив велику статтю дослідженню різниці у психіці чоловіків і жінок. Ось уривок з цієї статті: "Чоловіки забувають те, що повинні пам'ятати, а жінки пам'ятають те, що варто забути"...

ПЕРША УКРАЇНЬСЬКА ОПАЛОВА ФІРМА

FUTURE FUEL OIL LTD.

and

SERVICE STATION

24-годинна, солідна і шкора обслуга
чищення і направка "форнесів" безплатно.

945 Bloor Street W. — Toronto, Ontario

Office: 536-3551 — Nights: 762-9494

ДЕЩО ПРО МІСЯЦЬ ТА МОЖЛИВОСТІ ЖИТТЯ В КОСМОСІ

Як виникло життя на Землі? Чи є якісь форми життя на інших планетах нашої Сонячної системи чи в інших частинах всесвіту? Чи можливо перевірити гіпотезу про хемічну еволюцію життя, тобто про поступовий розвиток від простих до все складніших органічних сполук, який веде до виникнення життя при відповідних і сприятливих умовах?

Щоб виникла жива матерія, подібна до нашої, тобто з подібними хемічними процесами, потрібне середовище, подібне до Земного. Планета, де може існувати життя, мусить мати температуру від 32°F до 212°F . У цьому діапазоні вода може зберігатись, як рідина. При нижчих температурах хемічні реакції відбуваються дуже повільно, при вищих тепло може унеможливити хемічні зв'язки між атомами водню і вуглецю — основних складників живої матерії. Планета мусить мати відповідну атмосферу для дихання живих організмів, а тому планета не може бути дуже мала, бо її сили притягання будуть ослабі, щоб утримати таку атмосферу. Нарешті, зірка Сонце, до якої належить така планета, також мусить бути відповідної величини. Вона є основним джерелом, яке постачає теплову енергію, і отже підтримує відповідну температуру. Таке джерело мусить бути не тільки достатнім, але — що не менш важливе — й постійним та довговічним. Відомо, що на Землі процес творення живої природи був дуже дозгий, і тільки через кілька мільярдів років безперервної еволюції в живій матерії виникла людина. Як відомо, зірки утворюються, народжуються, розвиваються, старіють і вмирають, деякі повільно і спокійно, а деякі катастрофічно бурхливо. Життя зірки, розвиток, включно з довговічністю, цілком залежить від розміру зірки. Чим більша зірка, тим швидше відбуваються всі процеси. Етапи розвитку і життя такої зірки не тільки відносно короткі, але й дуже бурхливі. Інтенсивність, з якою вона випромінює енергію в простір, дуже змінюється, і тому планети такої зірки мають мінливі теплові режими. Крім того, така зірка змінює свій об'єм протягом свого життя настільки, що може проковтнути всі планети, розташовані на таких віддальх, де могло б зародитись життя. Тому на планетах у сфері таких зірок, якщо б і зародилось життя, то не мало б стільки часу, щоб розвинулись до високих форм. З другого ж боку, малі зірки — Сонця — хоч і живуть довго й спокійно, випромінюють порівняно мало енергії, а тому планети, щоб було на них життя, мусять бути порівняно близько від своїх зірок. Найімовірнішою зіркою — сонцем може бути зірка середнього розміру, така приблизно, як наше Сонце.

Учені встановили, що в самій нашій галактиці, Чумацькому шляхові мільйони зірок можуть мати навколо себе планети, на яких може бути життя,

а наша галактика є тільки частиною космосу. Поза нею ж є безліч інших галактик.

Отже, головною метою багатьох учених нині є знайти життя або сліди його в нашій Сонячній системі чи в інших частинах космосу.

Зразки порід, доставлених з Місяця, дали першу нагоду перевірити методи, якими можливо знайти життя. Ці зразки обережно зібрали астронавти, їх охороняють від органічних і неорганічних земних домішок, а тому вони мають перевагу над зразками метеоритів, які падають на Землю і які до цього часу були єдиними об'єктами для таких наукових досліджень.

Перші інтенсивні наукові спостереження над зразками закінчені: ніяких форм життя на Місяці не знайдено.

Однак зразки порід дали можливість виявити хемічний склад вуглецевих сполук на Місяці. Виявилось, що хемія на Місяці цілком інша, ніж на Землі; вона тісніше пов'язана з космічною фізикою, ніж із звичайною органічною хемією, тобто вуглецеві процеси на Місяці інакші, ніж ті, що були на Землі, але вони подібні до процесів, які проходять у багатьох місцях Сонячної системи і всього космосу.

Не одна планета має свої сателіти — небесні тіла, які обертаються навколо своїх планет і разом з ними навколо Сонця.

Наша Земля має тільки один такий сателіт — Місяць, небесне тіло, яке з давніх часів викликало захоплення всього людства. Жюль Верн та інші письменники науково-фантастичних романів описували почуття наших предків до цього таємничо-прекрасного, близького і в той же час недосяжного небесного світла. Для них, за словами Віктора Гюго, Місяць був "Царством мрій, провінцією ілюзії". Для стародавніх китайців Місяць був патроном поезії, а для греків богинею ночі. В кожній цивілізації рідко який поет не писав про нього вірші і аж до XIX сторіччя багато вважали, що Місяць заселений живими істотами.

Однак ще перед тим, як перший американський космічний корабель Аполлон II висадив астронавтів на Місяць, науковці вже зібрали велику кількість інформації, послуговуючись математичними обчисленнями, телескопами, радаром.

Місяць знаходиться на віддалі 240,000 миль від Землі. Рухаючись по орбіті навколо Землі зі швидкістю 2,287 миль на годину, він обретається і навколо своєї осі — один раз за $27\frac{1}{2}$ днів. Отже, як його день, так і ніч — близько двох земних тижнів. Визначивши час, протягом якого Місяць обертається один раз навколо Землі, бачимо, що час обертання навколо осі ($27\frac{1}{2}$ днів) є той самий, що й час руху по орбіті навколо Землі, а тому Місяць завжди повернений до нас тією самою півкулею, протилежну півкулю ми ніколи не бачимо. Виявити це легко таким простим експериментом:

периментом: поставити стілець посеред кімнати. Стілець — Земля; особа, яка робить експеримент, — Місяць. Обійти навколо стільця, дивлячись увесь час на нього. Той, що обходить, обійшов по орбіті один раз, а також обернувся один раз навколо своєї осі (почав бачити одну стінку, а скінчивши один оборот, буде бачити ту саму стінку, тобто буде повернений до тієї же стінки, що й почав, хоч під час руху бачив один раз всі останні стіни).

Діаметр Місяця 2,160 миль, тобто 1/4 діаметра Землі. Місяць не має атмосфери, а тому не має ні вітру, ні хмар, ні дощу, ні снігу, ні води на поверхні. Звук, через відсутність атмосфери, не передається, отже на Місяці абсолютна тиша. Небо чорне вдень і вночі (блакитне небо на Землі через те, що сонячне проміння розсіюється атмосферними газами; найбільше розсіюється світло, яке дає сенсацію блакитного кольору). Зірки на Місяці не мерехтять, але постійно сяють — вдень і вночі. Температура поверхні Місяця, коли Сонце над головою, доходить до 250° Ф (вода кипить при 212° Ф). Вночі температура падає до 280° Ф. нижче нуля. Гравітаційна сила на Місяці в шість разів менша, ніж на Землі. Астронавти легко бачили два види, поверхні на Місяці. Світлу, яка в телескопі нагадує гори й пригорки, і темну, що є плоскою рівниною і яку астрономи за часів Галілея помилково вважали за моря. Умови на Місяці, надзвичайно несприятливі для життя. Через відсутність атмосфери і достатнього магнетного поля Місяць не захищений ні від смертоносних Сонячних ультрафіолетових променів, ні від інтенсивних атомних поринок у т. зв. сонячних "вітрах", ані від космічних променів. Потоки радіації і атомних поринок могли розкласти більшість вуглецевих сполук, які були на поверхні Місяця. Крім того, аналізи показали, що елементарна композиція багатьох речовин якісно нагадує Земний базальт вулканічної породи, формування якого може відбуватися тільки при дуже високих температурах, які, очевидно, знищили б деякі сліди життя. Космічні непіотовані полати й наземні спостереження також показали, що на Місяці й тепер є ознаки вулканічної діяльності, що підтверджує висновки українського вченого С. К. Всехсвятського про вулканічну активність на планетах та їхніх супутниках.

Однак науковці вважали, що мільйони років бомбардування Місяця метеоритами могло змінити вуглецеву хемію, а Сонячні "вітри" також могли додати вуглецю до поверхні Місяця, отже можна буде знайти на поверхні Місяця сполуку волню з вуглецем, яка називається метаном (CH₄).

Тому перед висадкою на Місяць перших астронавтів науковці-хеміки, біологи та інші інтенсивно готувались до наукових дослідів над зразками Місячних порід, сподіваючись, виявити митан та інші прості вуглеводи, а також органічні сполуки, структура яких може складатись зі сполук, продукованих живими організмами.

Простудіювавши зразки, що їх привезли астро-

навти всіх космічних кораблів, які побували на Місяці, вчені прийшли до таких висновків щодо вуглецевої хемії на Місяці.

Вуглецева хемія Місяця перебуває частково під впливом бомбардування поверхні потоком атомних поринок, які знаходяться в т. зв. Сонячних "вітрах". Наслідком цих хемічних реакцій можуть утворюватись в невеликій кількості речовини, які є попередниками аміно-кислот — основних складників білків. Група науковців каліфорнійського університету доводить, що місячний ґрунт може мати солі ціяністої кислоти, молекули якої мають у собі один атом вуглецю і один атом азоту. Ці кислоти є проміжним кільцем в ланцюзі процесу важливих реакцій, які ведуть до формування амінокислот.

Як наслідок діяння сонячних "вітрів", знайдено на поверхні Місяця водень, вуглець і азот. У цих "вітрах" кисню є більше, ніж азоту, але в породах Місяця так багато місцевого кисню (в силікатах та ін.), що кисню з "вітрів" не вдалось виділити.

Щоб зрозуміти хемічні процеси, які відбуваються на поверхні Місяця, вчені мусять вивчати механізм взаємодії цих атомних поринок.

Отже, не зважаючи на те, що життєвих процесів на Місяці не виявлено, все ж знайдено різні прості органічні сполуки, які, хоч і не виникли разом із життям, додають до зібраних уже інформацій дані про те, як життя виникло.

У грудні цього року останній з запланованих космічних кораблів — Аполлон 17 — полетить на Місяць, і на цьому програма полетів закінчується. Геологи сподіваються, що ця остання місія знайде наймолодші і найстарші місячні породи, які будь-коли вивчались (до цього часу визначили, що найстарші місячні породи викристалізувались 4,25 мільярда років тому, а наймолодші близько 3,1 мільярда), що, можливо, уможливить поглиблення знань про серію катаклізмів, які впливали на еволюцію Місяця.

Добування порід з тієї частини Місяця, на якій астронавти не були, а також вивчення хемії Марса та інших небесних тіл нашої Сонячної системи, очевидно, відбуватиметься автоматичним зряддям, яким радянські вчені вже користуються протягом кількох років.

Є життя на Марсі чи нема, але порівняння вуглецевої хемії Марса з місячною та земною може дати корисні наслідки для науки про виникнення життя.

Використані джерела:

1. G. Eglinton, J. Maxwell and C. Pillinger: "The Carbon Chemistry of the Moon", "Scientific American", October, 1972.
2. John Noble Wilford: "We Reach the Moon".
3. Володимир Чередниченко: "З чого зроблено Місяць". "Наука і Суспільство", № 3, березень 1972. Вид. "Рад. Україна".

Шановна Редакціє!

Надсилаючи цього чека, прошу записати \$6.50 на продовження нашої передплати, а решту \$10.00 на розбудову журналу — в пам'ять нашого незабутнього друга, колеги, щирого дорадника світлої пам'яті професора **Івана Федоровича Розгона**.

Редакторів Д. В. Кислиці наша сердечна подяка за некролог покійному Іванові Федоровичеві і за заклик до колег-науковців писати все про його плідотворну діяльність.

З глибокою пошаною
ветлікар Петро **Решетник** з дружиною

Шановний п. Редакторе,

У чч. 270-271 "Нових днів" Юрій Вовк з Регенсбургу, Німеччина, в своїй "розмові" з Докією Гуменною заявляє, що він атеїст і матеріаліст, тому всі явища парафізичні він відкидає рішуче й безапеляційно. Він не може вірити в атлантистів.

Колись Паризька академія наук рішуче й безапеляційно заперечила можливість того, що метеорити падають з неба. Нині вже наука ствердила реальність парафізичних явищ, але не в стані ще з'ясувати причини їх. Німецький учений астроном Отто Мук видав книжку під назвою "Атлантида знайдена", в якій подає, нібито, справжні причини загибелі цього материка, а також біблійного потопу, пов'язаного з ним. (Див. "Церква і життя", травень-червень 1970, стаття "На слідах біблійного потопу").

На вершці однієї найвищої гори в Андах знайдено в ґрунті срібні фігурки зроблені маяти. Це свідчить про те, що гора піднеслася не так уже й давно.

Англійський полковник Джек Черчворд, перебуваючи в Індії, познайомився зі змістом старовинних глиняних табличок, що оповідають про суходіл Му, який був колискою людства на просторах Тихого океану і провалився та був залитий водами того океану. Переїнявши цим, Черчворд усе своє життя присвятив розшукам слідів того суходолу.

По закінченні другої світової війни в Сан-Франціско комісія знавців китайського письма прочитувала й перекладала стародавні рукописи. У деяких тих рукописах дуже докладно описано Му та його загибель. Там же писалося й про Атлантиду.

Під час останньої світової війни англійські й американські легуни, перебігаючи Атлантичний океан, бачили в воді на коротку мить образи мурованих міст. Про це згадують і тепер часописи, бо таке явище й далі позторюється.

Дм. Савкевич, Грімсбі, Онт.

Високоповажаний Юр. Л.!

Дякую за рецензію, яку мені передав прочитати поет Легіт. До Вашого відома, моє хресне ім'я справді **Галя**, а не Галина (10 березня), і я з цим

мучусь усе життя, бо ім'я моє мало кому знайоме. Навіть священика мусили мої батьки переконувати в цьому, аж показали йому Великі Святці. Може в мене через це й життя таке, бо я мушу ще й свою святую захищати, а не прохати допомоги в неї.

Наскільки знаю з книжечки, що мені дали її в дитинстві, та Галя була донькою варига в Києві, познайомилась з християнами, коли заблукала, збираючи гриби, до лісу, її приятелька була Галина. Коли там християни кияни піймали і спалили на якомусь поганському святі, то Галя, не витримавши жорстокости, назвала себе християнкою й сама кинулась до Галини — до вогню.

Ось Вам ця стара київська легенда, що давала мені сили в школі сперечатися зі священиком, доводячи, що така свята існує, і знов та знов витягати її ім'я із старих святців.

Надсилаю Вам, як подяку, "Скит поетів".

З пошаною

Галя Мазуренко

Вельмишановний п. Редакторе,

В "Нових днях" за вересень ц.р., у статті "Під сонцем Каліфорнії" Ви висловлюєте жаль з приводу роз'єднання двох українських православних церков у Лос-Анжелосі — церкви св. апостола Андрія Первозванного і церкви св. Володимира. І то дійсно був великий жаль багатьох парафіян обидвох церков. Тепер же, з приїздом до Лос-Анжелосу о. Юрія Поченюка, який став настоятелем церкви св. ап. Андрія Первозванного, — багато чого змінилось. А на доказ цих слів моїх — висилаю Вам бюлетень Свято-Андріївської церкви за жовтень ц.р. для ознайомлення з небуденними й радісними подіями в житті українських православних церков у Лос-Анжелосі. Надіємось, що це єднання на цьому не спиниться.

З теплим каліфорнійським привітом

А. Шпук

Дякую, дорога Анно Борисівно, за таку приємну вістку з Вашого великого міста. З надісланого бюлетеню ясно бачимо, що після першої спільної Служби Божої в Свято-Андріївській Церкві, де настоятелем тепер є о. Юрій Поченюк, почалася нова і світліша ера в житті православних українців Лос-Анжелосу. З чим і поздоровляємо всіх вас та бажаємо повної і до кінця витримки на вашій добрій дорозі. Нехай хист відомого нам о. Юрія і великий досвід о. Петра та послужать якнайбільше для загального добра — єдності і братолюб'я.

Д. К.

ПОТАЙНА ДИТИНА

Хлопцеві минуло сімнадцять років, і він, звісно, став потайним, як усі сімнадцятирічні юнаки. Мовчав, як кіт під водою. Але траплялося чути і його голос — поважне "так" або "ні". Й уже насупить невдоволено брови, сердиться на себе за цю бабську балакучість і ховається за авторитетне мовчання.

У мого колеги є такий неговіркий "мужчина", та батьки чомусь не скаржаться на нього. Навпаки, хваляться, що їхній син відвертий з батьками, ділиться з ними. Яюсь мені пощастило бути присутнім при такій розмові:

— Який кінофільм дивився, сину? — питає батько, коли син повернувся додому.

— "Борсання", — відповідає мати.

Юнак бере в руку книжку і неуважно гортає її.

— І сподобалося тобі? — питає батько.

— Мабуть, кінофільм нецікавий, — відповідає мати.

— Гм... А чим він не сподобався тобі? — питає батько.

— Бо наводить нудьгу, — відповідає мати.

Батько залишився задоволений тим, що у сина добрий смак — правильно оцінив кінокартину.

— Ти більше любиш кінофільми, в яких багато дії, з гострим сюжетом? — продовжує розпитувати.

— Ні. — відповідає мати. — Він розуміє, що кінокартина може бути цікавою і без гострого сюжету.

Батько заспокоюється, "Борсання" і йому не сподобалося. "У хлопця добрий смак, — резонує подумки. — Отже, він не сноб, бо вони в захваті од цієї картини".

— Гроші маєш? — лагідно запитує батько.

— Нема, — відповідає мати. — Ти ще того тижня дав йому кілька форинтів.

Батько протягує юнакові півсотні форинтів, і той, щось пробурмотівши під ніс, кладе гроші до кишені.

— Що нового у школі? — звернулася вже мати до юнака.

— А що мало статися? — відповідає батько. — Ти гадаєш, що йому на кожній годині по десять оцінок ставлять?!

Юнак підводиться з крісла і підходить до вікна. Уважно розглядає захмарене небо.

— Який із шкільних предметів тобі найбільше до вподоби? — питає мати.

— Звісно, що література! І я захоплювався нею в шкільні роки, — без вагань відповідає батько, щасливий, що син вдався в нього.

— А з інших предметів що найбільше вабить тебе? — питає мати.

— Звичайно, й історія цікава, — відповідає батько, задоволено усміхаючись.

— Минулого разу з історії ти отримав трійку. Як же це сталося? — питає мати.

— Таке будь з ким може трапитися. Та ми незабаром виправимо її на п'ятірку.

Мати, рада за свою дитину, замилувано дивиться на юнака, а він підходить до радіоприймача і вмикає модерну естрадну музику.

— Останнім часом, сину, ти якось змарнів. Невже закохався? — затурбувалася мати.

— Ну, що ти! — озивається батько, червоніючи. — Ще має на те час...

— Але ж ти зізнаєшся, коли це станеться? — питає мати.

— Аякже, обов'язково зізнається! Він нічого не приховує від нас. Знає-бо, що ми не якісь там відсталі батьки, дивимося на все по-сучасному.

Юнак лягає на рекаме і заплющує очі.

— Ну, досить балакати! — каже мати. — Стомився, певне, хоче відпочити...

Батьки встають і тихенько виходять з кімнати.

— З дитиною треба інколи відверто поговорити — інакше не зможемо з ним потім порозумітися, — шепоче мені батько.

З угорської переклав

О. Матяцко

"Літературна Україна", 8 березня 72

СОН І ЗДОРОВ'Я

Порушення сну в наші дні не таке вже поодиноким явищем. Люди, які не зуміли правильно організувати свою працю, відбирають дорогоцінні години від сну і пояснюють своє безсоння ритмами віку.

Але справжня причина скоріш усього в іншому: у вторгненні в ті складні біологічні системи, які регулюють ритм відпочинку і неспання. Ці досить тонко налагоджені природою механізми у кожної людини індивідуальні — у них свій ритм, своя особливість. Ось чому одні задовольняються п'ятьма чи навіть чотирма годинами сну, більшості ж потрібно сім-вісім годин, а декому ще більше.

Будь-яке недописання створює дефіцит енергетичних запасів у мозкових клітинах і через деякий час може призвести до ще більш стійких порушень сну. Така людина з трудом засинає, надзвичайно чутливо спить і підключається з ліжка рідше ніж треба. В багатьох картина порушень інша: вночі вони раптом прокидаються і потім у них залишається тяжке почуття, нібито їм і зовсім не вдалось ступити повіки, нібито вони весь час не спали.

Люди схильні надмірно загострювати увагу на подібних порушеннях, зайвий раз клопотатись ними, тяжко реагувати на свою нездатність міцно спати. І тривожаться: чи не загрожує їм нервово захворювання, будь-який інший розлад? Побоювання такого роду частіше всього безліdstавні. Лікарі знають, що вже сама по собі підвищена увага до недорахування сну — одна з причин його погіршення. Поєднується ж це з дратівливістю, образливістю, зниженням пам'яті, в'ялістю, байдужістю.

Тільки ритмічна діяльність головного мозку, при якій робота закономірно змінюється відпочинком, забезпечує повне відновлення нервової енергії.

ЧИ ВИ ВЖЕ НАДІСЛАЛИ ПОЖЕРТВУ НА ПРЕСФОНД СВОГО ЖУРНАЛУ "НОВІ ДНІ"?

Без додержання цього основного правила чутливі нервові клітини відчують робочі перевантаження і, природно, починають гірше звичайного керувати всією діяльністю організму.

Слід додати, що нормальний сон захищає від перевтомлення не тільки головний мозок. І серце в цей час б'ється повільніше, і кров'яний тиск дещо знижується і шкіра теплішає, дихання стає глибшим і рівним, розслаблюються м'язи, зменшується загальна потреба кисню. В результаті всього цього наші клітини, наче акумулятори, заряджуються додатковою енергією. Достатній сон оберігає людину від розитку невроту і ряду інших хвороб.

Є освячені віками правила гігієни сну. Вони досить добре відомі: лягати в ліжко і підводитись завжди у певний час; за дві години до сну припинити розумові заняття, які вимагають напруженої уваги; уникати всього збуджуючого — хвилюючих розмов, перегляду кінофільмів з трагічним змістом. Вечеряти завчасно і не надто багато їсти, без гострих приправ, освіжити на ніч обличчя, руки, чистити зуби. Теплий душ допомагає швидше заснути.

Ми проводимо уві сні приблизно третину свого життя. Тож чи розумно нехтувати усім тим, що здатне поліпшити використання цього довгого часу в інтересах зміцнення власного здоров'я.

В. Смирнов
кандидат медичних наук

НАД СВІЖОЮ МОГИЛОЮ

14-го цього жовтня у церкві св. Володимира в Нью-Йорку, після урочистої відправи з нагоди свята Покрови, залишилися не тільки мешканці Нью-Йорку, а й ті, що приїхали з Вашингтону, Філадельфії, Ірвінгтону та інших міст Америки, щоб віддати шану пам'яті Адама Генріховича Енгеля. Прилетів із Аргентини й небіж покійного Данило.

Покійний лежав, освітлений свічками, з таким спокійним лицем, ніби він ліг після приємної, але тяжкої роботи відпочити.

Життя ж цієї людини було сповнене тяжких іспитів. Ще в Німеччині втратив він дружину, а переїхавши до Америки, поховав єдину вітху й розрадицю — доню Оленку.

Покійний тяжко працював, жив скромно, ніколи не нарікав на долю, віддавав значну частину тяжко зароблених грошей на допомогу біднішим за себе. Завжди був заклопотаний: то пакунки посилає, то гроші, то передплачує журнал для когось або газету; часто таким людям, яких ніколи не бачив, а тільки чув про них; підтримував культурні, громадські та церковні установи.

Його завжди можна було зустріти на академіях, на громадських святах. Ім'я його зустрічається в багатьох списках, як жертвенного платника. Він був членом фундації Української Вільної Академії Наук у США від початку її заснування, щирим її прихильником та жертводавцем.

Таким він був і вдома, ще в Києві. Багато хто з нас знає два невеликих мешкання на 6-му поверсі на Д-му пр. Там жили: інженер Енгель та знаний київський педагог Д.; одружені вони були з рідними сестрами, великими гуманістками. Ці мешкання були своєрідним "Українським Червоним Хрестом". Тут у часи найгіршого на Україні лихоліття — "суспільної колективізації" та голоду спасся не один десяток молодих людей, головним чином дітей заарештованих священників або розкуркулених селян. Ці діти, вигнані з рідних хат, без права десь учитися і працювати, знаходили в родинях Е. та Д. потайний притулок і допомогу. Завдяки своїм зв'язкам в освітніх установах Д. влаштував цих дітей у професійних школах або на курсах, а Е., як знаний інженер одного з великих київських заводів, улаштував їх на працю, що давало їм можливість відвідувати вечорами якісь курси й право жити в Києві.

Покійний Адам Генріхович, як це видно з прізвища та імени й по батькові, був німецького походження, але, живши на Україні, любив її як край, у якому народився й виріс, був відданим і щирим українським патріотом. Ще задовго до смерти він заповів, щоб поховали його на українському цвинтарі та щоб поклали коло нього останки доньки, похованої на іншому цвинтарі, та дружини, похованої в Німеччині. Кошти на ці заходи заповів узяти з його заощаджень.

Чесно й людяно-етично прожив покійний Адам Генріхович Енгель своє довге життя. Нехай же земля українського православного цвинтаря у вільній Америці буде йому та його доньці й дружині легким пером.

Барвара ДІБЕРТ

ПОМЕР ЛУКА ПИМОНОВИЧ БУДИЛО (28. X. 1904 — 4. XI. 1972)

З Лос-Анжелосу надійшла сумна вістка: там помер 4-го листопада ц.р. наш довголітній читач-передплатник **Лука Пимонович Будило**, осиротивши дружину Марію Іванівну та сина Володимира з родиною. Похорон відбувся 8-го листопада. Відправляли панахиди і хоронили Покійного обидва православні священники м. Лос-Анжелосу — о. Петро Маєвський і о. Юрій Поченюк.

Походив Л. П. Будило з Запорізької обл., до Америки прибув 1949 р., мав добрий сад і город з чималою пасікою недалеко від Лос-Анжелосу (ми в вересневому числі "Н. Д." писали про нього), збирався будувати добру хату коло пасіки, та не судилося йому це зробити.

У Лос-Анжелосі знали Луку Пиміновича, як дуже жертвенного громадянина. Усій родині Покійного висловлюємо наше щире співчуття.

Нехай буде легкою Тобі, Луко Пиміновичу, американська земля.

Редакція "Н. Д."

КУПІТЬ ЦІ КНИЖКИ!

М. Ю. Брайчевський, "ПРИЄДНАННЯ ЧИ ВОЗ-З'ЄДНАННЯ; критичні зауваги з приводу однієї концепції".

Книжка написана сучасним українським радянським істориком.

Ціна: 2.00 дол.

Іван П. Багрянний, "ЛЮДИНА ВІЖИТЬ НАД ПЕРВОЮ".

Ціна: 6.00 дол.

Василь І. Гришко, "ТРЕТЯ СИЛА, ТРЕТІЙ ШЛЯХ, ТРЕТЯ РЕВОЛЮЦІЯ".

Ціна: 1.50 дол.

Василь Іванис, "ДО ПРОБЛЕМИ КАВКАЗУ".

Ціна: 0.70 дол.

"ПРОГРАМОВІ ДОКУМЕНТИ ДЕМОКРАТИЧНОГО РУХУ В РАДЯНСЬКОМУ СОЮЗІ".

Політичні документи боротьби за свободу людини й народів Радянського Союзу.

Ціна: 1.50 дол.

Олена Курнло, "УВАГИ ДО СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ".

Ціна: 2.00 дол.

Анатолій Юрник, "ЗАСОБИ І СПОСОБИ ПОЕТИЧНОГО ВИСЛОВУ".

Ціна: 1.00 дол.

Книжки замовляти в адміністрації "Нових Днів".

ШКІЛЬНІ ПІДРУЧНИКИ

для всіх українських шкіл на еміграції:

1. **Л. Демолович**

БУКВАР

Десяте видання

Ціна: у Канаді і США - 1.50 дол.
в Англії — 55 шіл., в Австралії — 1.50 дол.

2. **Петро Волиняк**

КИЇВ

Читанка для 3-ої класи

Четверте видання

Ціна: у Канаді і США — 1.50 дол.
в Англії — 55 шіл., в Австралії — 1.40 дол.

3. **Петро Волиняк**

ЛАНИ

Читанка для 4-ої класи

Четверте видання

Ціна: у Канаді і США — 1.50 дол.
в Англії — 55 шіл., в Австралії — 1.40 дол.

4. **Петро Волиняк**

ДНІПРО

Видання друге

Підручник з історії української літератури і хрестоматія

Єдиний на еміграції підручник такого типу
Книжка ілюстрована

Ціна: у Канаді і США — 2.00 дол.
в Англії — 75 шіл., в Австралії — 1.80 дол.

5. **Петро Волиняк**

ЗАПОРІЖЖЯ

Читанка для 5-ої класи

У цій книжці багато історичних оповідань

Ціна: у Канаді і США — 1.80 дол.
в Англії — 75 шіл., в Австралії — 1.60 дол.

6. **Петро Волиняк**

ФІЗИЧНА ГЕОГРАФІЯ УКРАЇНИ

Друге видання

У книжці багато ілюстрацій, карт тощо

Ціна: у Канаді і США — 2.00 дол.
в Англії — 75 шіл., в Австралії — 1.80 дол.

7. **Дмитро Кислиця**

ГРАМАТИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ, Ч. 1

Фонетика й морфологія

Шосте видання

Ціна: у Канаді, США і Австралії — 2.75 дол.,
в Англії — 100 шіл.

8. **Дмитро Кислиця**

ГРАМАТИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ, Ч. 2

Синтаксис. Третє видання. Ціна \$2.50

Замовляти в "Нових днях". Школам і книгарням та церковним громадам — знижка.

УВАГА!

УВАГА!

ЧИТАЧІ В ТОРОНТО
ЗАМОВЛЯЙТЕ ОПАЛОВУ ОЛИВУ
В УКРАЇНСЬКІЙ ФІРМІ

**ALASKA FUEL
LIMITED**

425 Jane Street — Toronto 9

Нашим клієнтам безплатно чистимо печі
й гарантуємо безплатну цілорічну обслуговування печей.

НАШ ТЕЛЕФОН: 766-3040

“УКРАЇНСЬКА КНИГА”

проголошує ВЕЛИКИЙ ВИПРОДАЖ КНИЖОК І ГРАМОФОННИХ ПЛАСТИНОК

33Д-02820-21(а) Калачевський М. Українська симфонія. 12-цалева.
Ціна \$3.50

33Д-017885-86(а) Співає державна заслужена капеля бандуристів Укр. РСР. Рече та стогне Дніпр широкий. Мелодія Крижанівського, слова Т. Шевченка. Віночок з українських народних пісень Ой з-за гори, з-за лиману, черевички мої. Д. Петриненко. Дивлюся я на небо, народна пісня, слова М. Петренка, Б. Гмиря. Пісня Кобзаря, М. Вериківський — Т. Шевченко. Зіронецька, Донецька. В. Верменич - М. Чернявський. Вареники. С. Сабадаш - І. Кутень. Сходить сонце за за горою, місяць на небі Б. Гмиря. Та туман яром котиться. Б. Гмиря. Засвітали козаченьки. І. Козловський. 12-цалева.
Ціна \$3.50

33Д-024913-14(а) Дмитро Гнатюк співає українські пісні. Гуде вітер (М. Глінка - В. Забіла). Дивлюся я на небо. (В. Заремба - М. Петренко) Ой під Вишнею, пісня з опери “Наталки-Полтавки” (М. Лисенко). Гей Іване, Іване, чучеш, брате мій. Ти сказала, прийди, прийди, укр. нар. пісні. Ой чого ти, дубо (К. Стеценко, слова народні). З сиром пироги, укр. народна пісня. Черемшина (В. Михайлюк - М. Юрійчук). Летять, ніби чайки (Ю. Рожанська - Л. Рева). Неспокій — В. Верменич - Д. Луценко). Ясени (О. Білаш - М. Ткач). Треба йти до осені (О. Білаш - Пушик), 12-цалева. Ціна 3.50

33Д-027543-44(а) Симфонія № 1, Г. Майборода, Симфонія № 2, 12-цалева. Ціна 3.50

33Д-029389-90(а) Державна академічна хорова капеля Укр. РСР

“Думка”. Художній керівник і диригент М. Кречко. Ой ходить сон коло вікон. Кулик чайку любив. Пісня про Байду. Шум. (обр. О. Кошиця). На вулиці скрипка грає (Обр. О. Кошиця). Мала мати одну дочку. (Обр. М. Леонтовича). Ой з-за гори кам'яної. Козака несуть. (Обр. М. Леонтовича). Льодолом (М. Леонтович - В. Сосяра). Піють півні. Гра в зайчика. Пряла. Дударик. Щедрик. (Обр. М. Леонтовича). 12-цалева. Ціна 3.50

33СМ-02619-20(а) Буковинський ансамбль пісні і танцю. Ранок верховини (А. Кушніренко - В. Колодій). П'єса для сопілки (Л. Затувольський). А коник чорненький (обр. А. Кушніренка). Кажуть — стұкай (Бусвський Б. — Коломієць В.). Запали очі зорями (А. Кушніренко - М. Бакай). Коломийки. Зореслава. А. Кушніренко - І. Кутень) Козак — танець (Ю. Блищук). Ой дуб-дуба (нар. пісня в обр. М. Ракова). Знайшла собі легіня (закарпатська нар. пісня) Стеліся, барвінку, сучасний весільний обряд (за нар. мотивами, обр. А. Кушніренко). 12-цалева. Ціна 3.95

С-01717-18 Державний український нар. хор ім. Г. Верьозки. Рече та стогне Дніпр широкий. Заповіт. Дударик. Чучеш, брате мій. Павочка ходить. У Києві-граді. Києве мій (І. Шамо — Д. Луценко). Степом, степом. (А. Пашкевич - М. Негода). Закувала та сива зозуля (муз. ісл. П. Ніщинського). Пелеченьки (О. Білаш - Д. Павличко). Зачарована Десна (І. Шамо - Д. Луценко). 12-цал. Ціна 3.95

33Д21237-38(а) М. Лисенко. Пан Коцький. Дитяча комічна опера з 5-ти діях. 10-цалева. Ціна 2.50

УВАГА: До замовлень на одну пластинку прислати \$0.50 на поштову оплату і 5% податок в Онтаріо.

ПРИГАДКА: Фірма має великий вибір дитячих шкільних підручників та різних книжок для виховання наших дітей. — Крамниця до Ваших послуг.

UKRAINSKA KNYHA

1162 Dundas Street West
Toronto 3, Ontario, Canada
Tel.: 532-8928